

RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOJE¹ TEISĖS MOKSLŲ IR PRAKTIKOS LAIKRAŠTIS „TEISĖ“, NR. 7, 1925 M.

PRANAS YSAKAS

III. Rinkimai pasiuntinių į Seimą

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas atsirado labai anksti. Jau Vytauto laikais mes galime nuolat susitikti su įstaiga, kuri vadinasi „Soim“, „Seim“. Seimas, kaip valstybinė įstaiga, su tam tikra reikšme atsiranda kaip tik tuomet, kai reikėjo Lietuvai daryti ūnijos [unijos] su lenkais ir spręsti tokie reikalai, kaip antai karas ir taika su priešais. Ūnijų [unijų] pradžia ir dideli kivirčiai Lietuvos su Ordenu [ordinu]² Vytauto laikais sukėlė politiniam gyvenimui žymesnes kunigaikštystės visuomenės pajėgas, davė joms progos savo galiai parodyti, ir jos susibūrusios privertė didįjį kunigaikštį pripažinti joms tam tikras teises, kurios galų gale apsirėškė Lietuvos „Didžiuoju Visuotiniu Seimu“. Istorinės Lietuvos Seimo pradžios reikia ieškoti didžiojo kunigaikščio taryboje. Lietuvos kunigaikščiai svarbesniais reikalais mėgo pasitarti su savo artimiausiais žmonėmis. Čia kunigaikštis kviesdavo į pasitarimą tuos, kuriuos jis rasdavo reikalinga kviesti. Taip antai, Gedimino Taryboje pirma nuolat dalyvauja Vilniaus minoritai, paskui, nuo 1324 m. – dominikonas Nikalojus³. Algirdas ir Jogaila nuolat tariasi su savo broliais ir giminaičiais. Taip antai, siuntimas įgaliotinių 1358 m. pas Ordeną [ordiną] taikos padaryti buvo Algirdo padarytas, pasitarus su broliais Kęstučiu, Jaunučiu, Karijotu ir broliavaikiu Jurgiu⁴. Darant taiką su Or-

¹ Tęsinys, pradžia – „Teisės“ Nr. 6, 1925 m.

² Laužtiniuose skliaustuose pateikiamos redaktoriaus pastabos dėl straipsnyje esančių netaisyklingos vartosenos žodžių.

³ Любавский, М. *Литовско-Русский сеймъ*. Москва, 1900 г., стр. 316.

⁴ Ibid. 316.

denų [ordinu] 1379 m. be Jogailos dalyvavo jo brolis Ligventas, dėdė Kęstutis ir Vytautas. Pirmoji ūnija [unija] 1385 m. Jogailos buvo padaryta, pasitarus su broliais Skirgaila, Kaributu, Vytautu ir Ligventu⁵. Toliau, matyt, jau to neužtenka, ir lenkai, darant ūniją [uniją] 1401 m., reikalauja, kad duotų garantijos, jog ūnijos [unijos] laikysis kunigaikščiai ir bajorai. Su šiuo tikslu jie renkasi į Vilnių ir, kartu su Vytautu, duoda pasižadėjamą pildyti padarytą ūniją [uniją]⁶. Čia Liubavskis ir mato Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo pradžią⁷. Ši kartą, jau drauge su Vytautu, ūnijos [unijos] aktą pasirašo vyskupas Jokūbas, kunig. Jonas, Olgimunto sūnus Golšanskis, su sūnumis Andrium ir Semenu, Mingaila Gedigoldovičius su broliu Svirilonu, Bartošius su sūnumi Zinoviju, Monividas su broliu Gedigoldu, maršalka Čupurna, kun. Semenai Jamontovičius, Teodoras, Lvovičius su broliu Voška (kun. Votinskiai), Gaštoldas su sūnumi Paivošu, Gineitas su sūnumi Milusu, Kymontas su sūnumi Daukšiu, Stigivilas Boreikavičius, Gintovtas su broliu Dorkgemu, Žastoldas su broliu, Nemiras su broliais, Šugaila, Olizaras Vasilevičius, Vainatas Rusilovičius, Kezgaila ir Žvinoltas Volimuntovičiai su kitais broliais, Goliginas, Romanas Mileikovičius su broliu Volčka, Vaišvidas su sūnumi Radivilu, Volodko Toltiginovičius su broliais, Butovtas, Montigaila, Ganus Montigirdovičius su broliais, Dovaina, Vyšigerdovičius, Drovmutis su sūnumi Vešku, Volčko, Velutevičius, Volčko Kontorovič, Daugirdas, Voinis, Vodičius su broliais, Goligindas, Vindiminas, Ešis Šklivovičius su savo giminėmis.

Taigi mes matome, kad 1401 m. kunigaikščių ir bajorų susirinkimas pasirodė turįs galios spręsti valstybinius klausimus, kaip organas su tam tikra kompetencija. Iš ūnijos [unijos] akto matyti, kad kunigaikščiai ir bajorai turės ir toliau dalyvauti sprendžiant klausimus, išeinančius iš tos ūnijos [unijos], būtent, renkant bendrą Lietuvos ir Lenkijos valdovą. Charakteringa tas, kad minimas susirinkimas, arba Seimas, nors atsto-

⁵ Ibid. 11.

⁶ Ibid. 28.

⁷ Ibid. 11.

vauja visą Lietuvą [visai Lietuvai], bet jame dalyvauja kunigaikščiai ir bajorai, kaip matyti jau iš pavardžių, galima sakyti, vien tik iš tikrosios Lietuvos ir kai kurie iš Žemaičių, būtent, Kezgaliai, Ostikai, Ginaitai, Drovmutis ir t. t. Iš to aišku, kad XV šimtmečio pradžioje politinė viršenybė valstybėje priklausė žemėms, kurios sudarė tikrąją Lietuvą.

Antras Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas 1413 m. Gorodlėje [Horodlėje], kuris buvo padarytas ūnijai [unijai] atnaujinti, mažiau skyrėsi nuo Seimo 1401 m. Jis, reikia manyti, buvo daug pilnesnis, nes, kaip tvirtina Kojalavičius [Kojelavičius], jame buvo atvažiavę ne tik kunigaikščiai ir bajorai, bet ir kai kurie iš riterių luomo, iš vadinamosios šlėktos. Čia Jogaila ir Vytautas paskelbė savo privilegijų [privilegijoje], kad Lenkijos ir Lietuvos žemių prelatai, baronai ir šlėkta turės Seimus pasitarti (*conventiones et parlamenta*) apie gerovę abiejų valstybių Liublino arba Parčove ir kitose patogiose vietose, kada bus tam reikalo ir valdovo valios ir sutikimo⁸. Tokiu būdu Seimai įsitaisė ir ateičiai, kaip renkant Lenkijos ir Lietuvos valdovą, taip ir sprendžiant kitus su ūnija susijusius klausimus; čia mes jau aiškiai matome, kad kunigaikščių ir bajorų, arba, kalbant ūnijos [unijos] akto terminologija, „baronų“ ir „šlėktos“ susirinkimas pasirodė dabar kaip politinis vienetas. Jos tam tikra grupė įtakėsiu asmenų ir dabar, kaip ir 1401 m., davė už save ir už visą bajoriją ir Did. Kunigaikštystės gyventojus formalų raštą, kad laikysis visų unijos sąlygų. Iš sąrašo asmenų, gavusių Gorodlės ūnijos [Horodlės unijos] metu lenkų herbus, galima spręsti, kas buvo Seime 1413 m. Čia buvo Vilniaus vaivada Monividas, Trakų vaivada Jaunis, kaštelionas, arba Vilniaus ponas, Minigaila, Trakų kaštelionas Sunigaila, Polocko vietininkas arba seniūnas Nemiras, Ostikas, Butrimas, Goliguntas, Nikalojus Byliminas, Albrechtas Kareiva, Vyšigerdas, Petras Montigirdas, Nikalojus Tortlgirdas, Jonas Goštautas, Volčko Kulva, Butautas, Jodatas, Kalonas, Jonas Rimovidavičius, Gineitas Končevičius, Daukša, Nikalojus Bainaris, Volčko Konutovičius, Getovtas, Dangelis, Jokūbas

⁸ Ibid. 35.

Mingaila, Vaišnoras Vilkovičius, Jurgis Jangavas, Sakas, Nacko, Tvirbutas, Monstvilas, Stanislovas Vyšiginas, Vaisimas Daneikovičius, Monsoldas, Andrius Devknetovičius, Mynimuntas Sosnikovičius, Rodivilas, Kočan, Mečug, Gerbudas, Čuppa, Vaidilas, Kusolovičius, Kočan Sukovičius, Jonas Edvilas, Stanislovas Butovtovičius, Sirutis, arba, tikriau, Surgutas⁹. Vis tai buvo dauguma tie patys asmens, kurie dalyvavo ir 1401 m. Seime, o jei buvo ir kitų, tai nebent aukštųjų valdininkų ir žymesniųjų tikrosios Lietuvos ir Žemaičių bajorų.

Įsižiūrėjus į pavardes asmenų, dalyvavusių šituose dviejuose Seimuose, galima pastebėti tuos šeimų protėvius, kurie paskui priklausė prie „Stanov Soima naležačim“. Tai buvo kunigaikščiai Golšanskiai, Zinovius Bartoševičius, davęs Zinovjevičių giminę, Ostikas, davęs 2 eili žymiausių Lietuvos bajorų giminių – Radivilų ir Ostikovičių, Nemiras, davęs Nemirovičių giminę; toliau, Kezgalavičiai, Montigirdovičiai, Dovainovičiai, Volkovičiai – vis tai yra tie asmens, kurie priklausė prie „Stanu Soimu naležačim“. Taigi mes matome, kad Seimo kompetencijoje buvo sprendimas klausimų, šiaip ar taip surištų [susijusių] su Didžiosios Kunigaikštystės savarankiškumo klausimu, ir jau iš pat pradžių pasirodė jo teisė rinkti didysis Lietuvos kunigaikštis. Tokiu būdu Seimas, vos tik atsiradęs, pradėjo vaidinti valstybės gyvenime nemažą rolę [vaidmenį], jis greit tapo aukščiausiu įstatymų leidžiamuoju organu ir nuo išrinkimo Švitrigailos Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu tapo Didžiosios Kunigaikštystės suvereniteto nešiotoju.

Negalima manyti, kad Seimas išsiplėtojo iš „gaspadoriaus Tarybos“ [Valdovo tarybos], – ta įstaiga atsirado tik prie Kazimiero ir galutinai susiformavo tam tikros narių sudėties tik Zigmanto Senio [Žygimanto Senojo] viešpatavimo pradžioje. Gali būti, kad Seimo užuomazgą sudarė Didžiojo Kunigaikščio atsitiktinės sudėties Taryba, bet daug daugiau turėjo įtakos lenkų pavyzdys, kuris susijungė su Vytauto ir kitų jo įpėdinių papročiu – svarbiausiais klausimais tartis su savo artimes-

⁹ Ibid. 35.

niais žmonėmis ir išklausti jų nuomonių šiuo ar tuo klausimu. Tokiais klausimais, kaip unijos klausimas, neužteko atsiklausti paprastųjų patarėjų. Reikėjo išgirsti nuomonę ir gauti pritarimas dar ir platesnių aukštesniosios bajorijos sluoksnių. Todėl ir buvo tam tikslui sudaromas Seimas, taip pat atsitiktinės sudėties, kaip ir Didžiojo Kunigaikščio Taryba. Čia, matyt, nereikėjo kvorumo, užtekdavo tokios sudėties, kokią tik susidarydavo. Žymesnieji iš Seimo narių sankcionuodavo nutarimus savo parašais arba prikabindami savo antspaudus. Seimas, kaip tam tikra įstaiga, žymiau pasirodė Kazimiero Jogailaičio laikais.

Kazimieras, būdamas uolus medžiotojas, daug laiko praleisdavo žvėringose Lietuvos giriose. Jis, atvažiuavęs į Lietuvą, nesėdėdavo Vilniuje, bet važinėdavo medžiodamas iš vietos į vietą, sustodamas po visą Lietuvą išmėtytuose savo, didž. kunigaikščio, dvaruose. Per tai susidarydavo daug reikalų, kurie reikėjo greičiau išspręsti; todėl Kazimieras dažnai kviesdavo Seimus ten, kur jis ilgesnį laiką sustodavo. Čia jis kviesdavo ne tik jau priprastus tikrosios Lietuvos ponus, bet ir įtakėsius asmenis iš rusiškųjų valstybės dalių. Pav. 1446 m. Vilniuje jau buvo sušauktas Lietuvos, Žemaičių ir Rusų žemių Seimas (*conventionem generalem cum terris Lithuaniae at Samogittiae ac Russiae teneat*¹⁰). Kazimiero laikais paprastieji Seimai rinkosi kuone kasmet. Bet, greta jų, buvo kviečiami svarbesniaisiais klausimais pasitarti bajorai ir kunigaikščiai ne vienų lietuviškųjų dalių, bet visos Lietuvos, būtent ir iš aneksų arba sričių. Tokiu būdu čia buvo „Didžiojo Visuotinio Seimo“ pradžia. Nors Liubavskis sako, kad susirinkimas, išrinkęs didžiuoju kunigaikščiu Svidrigailą [Švitrigailą], jau turėjo „Didžiojo Visuotinio Seimo pobūdį“, bet nesant tikresnių žinių apie to susirinkimo sudėtį, reikia pripažinti, kad „Didysis Visuotinis Seimas“ pradėjo rinktis tik Kazimiero laikais. Jo kompetencijai dabar priklausė tie klausimai, kurie pirma buvo sprendžiami paprastojo Seimo. „Didysis Visuotinis Seimas“, kaip mes žinome, rinkdavosi tik „gaspadoriaus“ [valdovo] iš-

¹⁰ Ibidem. 111.

rinkti arba spręsti klausimų, kurie liečia valstybės likimą. O paprastųjų Seimų kompetencija išsiplėtė kitoje kryptyje. Per tuos Seimus „gaspadorius“ [valdovas] pradėjo leisti įstatymus, dėti laikinus mokesnius [mokesčius] ir spręsti visokius klausimus vidaus ir užsienio politikos. Tuo pačiu laiku atsiranda, kaip anksčiau buvo minėta, nauja įstaiga, kuri vaidino ne mažesnę rolę [vaidmenį] valstybės gyvenime kaip Seimas. Ta įstaiga ir buvo „gaspadorių“ [Ponų] Taryba (rada).

Didysis Kunigaikštis Aleksandras 1492 m. išleido privilejų [privilegijų] prelatams, kunigaikščiams, ponams, bajorams ir miestiečiams, kad jis vienas, be „pany rady“ [Ponų tarybos], nespęs klausimų apie siuntimą pasiuntinių į svetimus kraštus, neatiminės nuo bajorų urėdų ir laikymų, nedavinės laikyti pasienio pilių, nedarys išlaidų iš valstybės išdo ir t. t.¹¹ Privilejų [privilegijos] 1506 m. galutinai nustatė „gaspadoriaus“ [Valdovo] Tarybos kompetenciją; tuo privilejų einant [pagal privilegijas], visi įstatymai ir bendro turinio įsakymai, taikomi valstybės gerovei, turi būti išleidžiami ne kitaip, kaip tik rimtai apsvarsčius su „ponais rada“ [Ponų taryba], ir gavus jų tam sutikimą ir pritarimą. Tokiu būdu XV a. gale ir XVI a. pradžioje išaugo ir sustiprėjo įstaiga, kuri buvo svarbiausia sudėtinė Seimo dalis, būtent „gaspadoriaus“ [Valdovo] taryba. Šiuo momentu galutinai nusistovėjo ir jos sudėtis, tai yra kiekybė tarnybų ir titulų, surištų [susietų] su vietomis „gaspadoriaus“ [Valdovo] Taryboje.

Čia turėjo vietas: vyskupai Vilniaus, Lucko ir Berestijos, Žemaičių arba Medininkų ir Kijevo; paskui ėjo kitų urėdinkų vietos šia tvarka: Vilniaus vaivada, kuris dažniausiai būdavo ir kancleris, Vilniaus ponas arba kaštelionas, Trakų vaivada, Trakų ponas, Žemaičių seniūnas, Kijevo vaivada, Lucko seniūnas, Smolensko vietininkas, kuriam 1508 m. buvo duotas vaivados titulas, Polocko vietininkas, o nuo 1505 m. – vaivada, Gorodnės vietininkas seniūnas, Novgorodo vietininkas-vaivada, Vitebsko vietininkas, o nuo 1511 m. – vaivada. Nuo 1513 metų įėjo į

¹¹ Ibid. 130–131.

Tarybą dar Podlechijos vaivada¹². Toliau sėdėjo Taryboje didysis hetmonas [etmonas], lauko arba dvaro hetmonas [etmonas], didysis arba Žemaičių maršalka, dvaro maršalka, „gaspadoriaus“ [valdovo] maršalka, kurių buvo, matyti, neribotas skaičius ir siekė net iki 50 žmonių¹³. Be anksčiau minėtų urėdų, Taryboje turėjo vietas dar žemiečių ir dvaro paskarbijai, podčaišijas kraičijas, didžiosios kunigaikštienės kraičijas, kuchmisteris, didžiosios kunigaikštienės kuchmisteris, stalininkas, pastalininkis, pakamorius, laučius, dvaro arklininkas, žemiečių chorunžijas, kalavijininkas¹⁴. Be to, Taryboje turėjo vietas kai kurie sekretoriai ir raštininkai, o taipogi [taip pat] Vilniaus tėvūnas¹⁵.

Kadangi aukštesniuosius urėdus duodavo tik tiems, kurie „na vysokich i važnych miestach i v ppčtiwostiach byli chovany“, tai Taryboje sėdėjo tos pačios giminės per kelias kartas. Sakysim, Taryboje matome tas gimines, kurios visą laiką buvo įtakingiausios.

Kazimiero ir jo sūnų viešpatavimo laikuose nuolat Taryboje sėdėjo šios giminės: kunig. Golšanskiai, ponai Radivilovičiai, Ostikovičiai, Goštautai, Kezgaילוvičiai, Monividovičiai, Zaberžinskiai, Olechnavičiai, Kuchmistravičiai, Sakavičiai, Kuncevičiai, Montigirdovičiai, Kiškos, Pacai, Kodkevičiai, Volovičiai, Montovtovičiai, Nemiravičiai, Dovainovičiai, Iliničiai, Glebavičiai, Viaževičiai, Narbutavičiai, kunigaikščiai Žoslavskiai, Vieštortovičiai, Sologubai, Sopegos, Soltanai, Stretovičiai, Petkevičiai, Kločkos, Jundilovičiai ir Kostevičiai. Be šitų giminių, kaip atskiri asmens, turėjo vietas dar Olechno Sudimundovičius, Mykolas Gindvilovičius, Ivaško Jurša, Jonas Nasatičius, Olizaras Šilovičius-Kirdevečius, Jonas Goicevičius, Jonas Martynas ir Fedko Chrebtovičiai, kun. Dmitras Putiatič, kunig. Jonas Mykolas ir Vosylus Glinskiai, kun. Konstantinas ir Mykolas Ostrožskiai, Bogušas Bogovitovičius, Jurgis Žinovjevičius, Vosylus Čizas, Mykolas Vežkgaila,

¹² Ibidem. 322–34.

¹³ Ibid. 336–38.

¹⁴ Ibid. 339–41.

¹⁵ Ibidem. 342.

kun. Teodoras Čartoryjskis, kunig. Andrius, Sanguškovičius, Jurgis Volkovičius ir daug dar kitų, mažai žinomų, pavardžių.

Visi šitie asmenys, kurie sėdėjo Taryboje, priklausė ir „do Stanu Soimu naležačiago“, tai yra, jie turėjo teisę dalyvauti Seime dėl savo kilimo, o taip pat ir kaip Tarybos nariai. Tarybos nario vardas davė teisę dalyvauti Seime, tai yra, davė teisę būti pakviestam į Seimą. Iš pradžių į Seimą galėjo atvažiuoti kiekvienas bajoras, bet vėliau susidarė toks paprotys, kad galėjo važiuoti į Seimą tik tas, kas buvo pakviestas arba kas buvo išrinktas dalyvauti Seime. Į Seimą kvietė dažniausiai pats „gaspadorius“ [valdovas] asmeniškai visus Tarybos narius ir šiaip įtakingiausius žemininkus, nors jie ir neturėjo jokių urėdų. Kartu su jais buvo kviečiami ir smulkiosios ir vidutinės bajorijos vadai, būtent vėliavininkai, o iš Žemaičių – tėvūnai. Visi, kurie buvo asmeniškai kviečiami, vadinosi „panove do Stanu Soimu naležačije“. Smulkesnė bajorija, kaip buvo iš pradžių minėta, buvo kviečiama bendrai visa; bet nors niekad ji visa neatvykdavo, visgi atsirado reikalo, kad Seimuose būtų nuo jų atstovybė. Tas nepatogumas susidarydavo, man rodos, todėl, kad iš kai kurių vietų atvykdavo per daug tokios bajorijos, o iš kai kurių vietų jos visai nebūdavo, ir tada kildavo nesusipratimų, vykdant nutarimus tose vietose, iš kurių nebuvo Seimo dalyvių. Iš to aišku, kodėl taip Didysis Kunigaikštis primygtinai reikalauja iš vaivadų, o vėliau ir iš seimelių, kad būtų išrinkti Seimo pasiuntiniai ir pasiūsti į Seimą¹⁶.

Tokiu būdu jau pradžioje XVI šimtmečio buvo jaučiamas trūkumas pačioje Seimo konstrukcijoje. Reikėjo padaryti taip, kad visi žinotų, kas nuspręsta Seime ir kad tame sprendime dalyvautų kas nors ir iš tolimiausių ir labiau nuo politinio gyvenimo atsilikusių „žemių“. Ypač svarbu buvo turėti atstovybė iš visų vietų tokiuose Seimuose, kur buvo sprendžiami klausimai, liečiamieji mokesčius [susiję su mokesčiais], karo tarnybą ir t. t.

¹⁶ Ibidem. priedas Nr. 12, 56.

Todėl, neneigiant seno bajorijos papročio dalyvauti Seime *viritim*, atsirado, nors ir nedidelės, atstovybės reikalas – pirma nuo kiekvienos „žemės“, o paskui nuo kiekvieno pavieto.

Taigi mes matome, kad „Didįjį Visuotinį Seimą“, galutinai išsiplėtojusį, sudarė Didžiojo Kunigaikščio Taryba, „pany rada“ [Ponų taryba], aukštesnieji magnatai – ponai, „do Stamu Soimu naležačije“, ir pasiuntiniai.

Pasiuntiniai Seime atsiranda gana vėlai. Prieš 1492 metus jų visai nematyti Seime.

Po Kazimiero Jogailaičio mirties gaspadoriaus [Valdovo] taryba, pranešdama kunigaikščiams, ponams ir žemiečiams apie būsimą Vilniuje 1492 m. renkamąjį Seimą, prašė vyresniuosius iš „žemių“ atvažiuoti į tą Seimą po „desiat abo dvacat kolko sia vam uvidit“. O kitiems buvo rekomenduojama pasilikti namie pilyse „dliа času prigody“¹⁷. Čia, matyt, buvo noro padaryti kiek galint pilnesnį Seimą, kad galima būtų išvengti visų tų padarinių, kurie aiškiai buvo matyti, išrinkus Didžiuoju Kunigaikščiu Kazimierą. Kaip žinoma, Kazimieras buvo išrinktas negausingos Lietuvos didikų Centralės, nedalyvaujant net Žemaičiams, dėl ko Gudų žemės ir Žemaičiai nenorėjo jo pripažinti Didžiuoju Kunigaikščiu ir net buvo prieš jį sukilę. Iš kitos pusės matyti atsargumas, kad, visiems suvažiauvus į Vilnių, kas nors nepasinaudotų tuo ir nepagriebtų paliktų tuščių pilių ir kad tuo nesukeltų netvarkos šaly. Reikia manyti, kad čia bijotasi Slucko kunigaikščio Simeono Olekovičiaus, kuris buvo rimtas konkurentas Aleksandrui tapti Didžiuoju Kunigaikščiu. Šiame renkamajame Seime reikia ieškoti pradžios pasiuntinybės į Seimus. Toliau Liubavskis, remdamasis Strijkovskiu, sako, kad Seime 1506 m. spalio mėnes. 20 d., renkant Didžiuoju Kunigaikščiu Zigmantą [Žygimantą] II, jau buvo pasiuntiniai iš vaivadijų ir pavietų. Apie jų rinkimus kalbėti netenka, nes, greičiausiai, jie buvo čia atvykę be rinkimų, kaip pavieto žymesnieji asmens, lygiai taip, kaip ir renkant Didįjį Kunigaikštį Aleksandrą. Toliau, Seimuose tai

¹⁷ Ibid. 136.

viename, tai kitame mes galime rasti ir bajorų – šlėktos, bet kaip jie ten papuola, ar per rinkimus, ar atvažiuoja savanoriais, sunku pasakyti. Sakysim, Vilniaus Seime 1521 m. ten buvusi bajorija atsisakė vykti į Ukrainą pilių įgulos tarnybos eiti, motyvuodama tuo, kad ji jau davus sidabrinę pasamdyti tam reikalui „žalnierių“¹⁸. Taip pat riteriai 1532 m. Seime nepanorėjo kariauti su Valakijos vaivada, su kuriuo juos norėjo įtraukti į karą lenkai. Iš to matyti, kad jau Zigmanto [Žygimanto] laikais Seimai eina, uoliai dalyvaujant ir smulkiesiems bajorams. Be abejo, tie sunkūs Zigmanto [Žygimanto] II laikų Seimai davė galėjimo politiškai subręsti bajorijai, sukėlė jiems politinių interesų ir siekimų, subūrė juos tarp savęs ir padarė iš jų aktyvią politinę jėgą. Zigmanto [Žygimanto] viešpatavimo gale smulkioji bajorija pasirodo Seimuose jau kaip savarankiškas ir nepriklausomas elementas, kuris dalyvauja Seime ne atsitiktinai, bet turi jau organizuotą atstovybę. Tas atsitiko ne vien dėl bajorijos siekimų ir noro, bet, kaip buvo anksčiau nurodyta, susidėjus tam tikroms aplinkybėms, kurios vertė „gaspadorių“ [valdovų] turėti „visos kunigaikštystės“ sutikimą Seimo padarytiems nutarimams. Bajorija, matyt, nelabai buvo rangi Seimams. Todėl Didžiajam Kunigaikščiui kartais reikėjo nemažo griežtumo kiek galint pilnesniam Seimui padaryti. Sakysim, Zigmantas [Žygimantas], šaukdamas Seimą 1512 m. sausio 1 d., griežtai reikalauja, kad vaivados ir pasienio pilių laikytojai įsakytų savo pavietų žemiečiams susivažiuoti į vieną vietą ir, išrinkus nuo pavieto po 2 žemiečiu, pasiųsti juos į Seimą, suteikus jiems „supolnuju moc“¹⁹. O patys vaivados ir laikytojai turėjo pasilikti namie su kitais žemiečiais pasienių saugoti. Visų kitų pilių laikytojai, kartu su savo žemiečiais, turėjo atvykti į Seimą ir ten „spolom“ su ponais tarybininkais tartis dėl valstybės apsaugos: „i što kolvek na tom Seime vriadite, ku oborone pospolitoje reči zemskoje, obo oni vsi ku tomu svoliti“ – taip skamba kunigaikščio universalas. Taigi mes matome, kad atstovybė Seimuose atsirado iš tų vietų, kurios buvo toliau nuo centro, tai yra iš pasienio vietų.

¹⁸ Ibid. 315.

¹⁹ Ibid. 191.

Rinkimų principas dėl pasiuntinių ne visumet būdavo išlaikomas. Sakysim, į Vilniaus Seimą 1534 m., matyt, pasiuntiniai nebuvo renkami, bet jie buvo parinkti vėliavininkų (chorunžijų) ir vaivadų. Tas aiškiai matyti iš „gaspadoriaus“ [valdovo] seiminio rašto 1534 m., duoto Vilniaus vaivada, kancleriui, Bielsko ir Mozirio seniūnui, Olbrechtui Goštautui (Kgaštoltui)²⁰ ir Polocko vaivada, maršalkai ponui Jonui Glebavičiui²¹: „I tvoja by milost u voevodstve svojom povietu Vilenskago i v starostve vsim choruzim i u starostvach svoich roskazal, žeby každyj z nich u choruzstvach svoich obravši po dva zemianiny dobrych liudej pospol z nimi k tomu času i roku ot nas zložonomu do Vilni echali i na tom Seime v nas byli; bo maem nekotoryje dela naši i zemskije pilnyje spravovati“. Toliau, Polocko vaivada rašoma: „Protož što by tvoja milost s togo vojevodstva svojego zamku našago Polockogo, obobravšy dvuch bojarinov liudej dobrych, na tot s em tomu času i roku složonemu do nas prislal, a z toho zamku što by tvoja milost ne erždčal i sam svojeju personoju i z služebniki svoimi na nem u dobrei opatrnosti i v ostorožy, i budučy tam, dobrago a počstivogo našogo dobre smotrel i vo vsem sia tak riadil i spravoval, jako navernuju radu našu prislužit, i jako by tež bylo z našym gospodarskim dobrom i zemskim požytočnym“. Toks pasiuntinių rinkimų būdas, matyt, neilgai tvėrė, ir, reikia manyti, kad jis susidarė tose aplinkybėse [tokiomis aplinkybėmis], kurios atsirado valstybėje, gresiant karui iš Maskvos pusės. Reikėjo Seime turėti tokie žmonės, su kuriais būtų galima greičiau susikalbėti dėl karo priemonių. Todėl jie buvo renkami ne paprastu būdu, bet tokiu būdu, kuris buvo žinomas anksčiau iš praktikos, ir ne tokiose sąlygose [ne tokiomis sąlygomis], kaip paprastai, bet prisilaikant aplinkybių, kitaip sakant, karo padėčiai esant. Tuomet suprantama čia rolė [vaidmuo] ir vėliavininkų. Dėl jų rolės [vaidmens] rinkimuose galima būtų sakyti, kad tai galėjo būti nebent tik šį vieną kartą; kitų pavyzdžių, jei ir rastume, tai labai maža, nes kada vėliavininkai 1559 m. Vilniaus

²⁰ Ibid. Priedas Nr. 12, p. 23.

²¹ Ibidem. 24.

Seime reikalavo „aby šliachta na sem pri choružich bratiju svoju obirali i na s em slali“, tai Didysis Kunigaikštis atsakė, kad jis norįs laikytis šiuo atveju senojo papročio, būtent, kad bajorai rinktų savo pasiuntinius į Seimus, vadovaujant vietiniams laikytojams²².

Toliau, jau nuo 1544 m. mes aiškiai matome, kad nuolat yra šaukiami bajorų atstovai, kurie jau atvažiuoja ne atsitiktinai, ir nebe valdininkų parenkami, bet renkami pačių bajorų.

1565 m. privilejūs [privilegija], įsteigdamas pavietų seimelius, nustatė Seimo pasiuntinių rinkimo būdą. Pagal jį kiekvienas pavietas turėjo savo seimelį, kuris, tarp kitų klausimų, turėjo teisę rinkti savo pasiuntinius į didžiuosius Seimus. Tas privilejūs [privilegija], kaip yra žinoma, įėjo į II ir III Statutą, kurių paskui ir buvo laikomasi, renkant Seimo „pasiuntinius“. Pavietų seimeliai buvo įsteigti lenkų pavyzdžiu. Jų įsteigimo tikslas buvo „dlia lepšago paradku vo vseh rečach i v sposobu ku spravedlivosti i oborone, aby za voleju vseh soimikach patreby se zemskije stanovili i opravovany byli“. Toliau sakoma: „Vsie sobravšiesia na Seimik zvolivšisia vsi odnostoinym zdanie, majut obirati poslov svoich“. Seimeliai rinkdavos teismo rūmuose – „izbach sudovych“, bet, nesant ten vietos, galėjo rinktis ir bažnyčioje. Susirinkimo laiką Statutas nustatė už 4 savaitių prieš Seimo susirinkimą. Priešrenkamieji seimeliai galėjo rinktis tik „gaspadoriui“ [valdovui] įsakius. Seimelis neturėjo nustatyto kvorumo. Jis ne tik galėjo, bet ir turėjo rinkti savo pasiuntinius ir daryti nutarimus, „ne žduči ne pribylych“²³. Taip pat iš pradžių nebuvo jame nė renkamo pirmininko arba direktoriais. Jame pirmininkavo ten esąs aukštesnysis senatorius. Tik antroje pusėje XVII šimtmečio buvo pirmininko rinkimas „per vota“²⁴. Užtat aiškiai buvo nustatyta vietos ir balsavimo eilė. Pirmoj vietoj sėdėjo ir pirmas balsavo vaivada kaštelionas, kur jo nebuvo – tai pavieto bajorų

²² Ibid. 601.

²³ Лаппо. Литовско-Русскій повесть и его сеймикъ. Юрьевъ 1911 г., стр. 327 и 458.

²⁴ Ibidem. 573.

maršalka, paskui vėliavininkas (chorunžyj), teisėjas, pateisėjis, kari-ninkas (voiskij), stalininkas, pastalininkis, žemiečių raštininkas, o po jo ėjo miesto valdininkai, ponai ir kiti bajorai²⁵.

Kai pasiuntiniai, tai jie turėjo būti renkami „po dvie osoby“ iš kiekvieno pavieta, arba „ot každago sudu zemskago skolko ich u tom vojevodstve budet“. Seimelis neturėjo savo reglamento, todėl ir sunku pasakyti, kaip ten būdavo atliekami rinkimai. Priešseiminiai „gaspadoriaus“ [valdovo] raštai irgi nedaug ką pasako šiuo klausimu. Leontavičius nurodo, kad būk rinkimai būdavę daromi šiuo būdu: iš pradžių sudarydavę sąrašą kandidatų į pasiuntinius (rejestrą), tada maršalka, matyt, pirmininkas, klausdavęs esančius rinkikus, ar jie sutinką vienu balsu išrinkti siūlomus kandidatus. Ir jeigu nebūdavę vienodumo mintyse, tai būdavę daromas balatiravimas [balotiravimas], iš pradžių rašteliais, o paskui kamuoliukais (kreskami). Pasibaigus balsavimui, maršalka su asistentu suskaitydavę kamuoliukus ir gavusius daugumą balsų skelbdavę išrinktais²⁶. Reikia manyti, kad čia kalbama jau bent apie XVII šimtmetį. Yra žinoma, kad daugumos balsų principas atsirado jau tuomet, kada rinkimų institutas galutinai susiformavo. Iš pradžių buvo reikalaujama, kad kandidatai būtų išrenkami vienu balsu, ir tik vėliau, kada pasirodė, jog praktikoje ne taip jau lengva [lengva] rinkimai tokiu būdu atlikti, buvo prieitas balsavimas ir įvestas daugumos balsų principas.

1613 m. konstitucija užfiksavo šį rinkimų būdą (*per pluralius suffragiorum*) ir panaikino paprotį vienu balsu rinkti. Išrinkti pavieto pasiuntiniai turėjo atsivežti su savim į Seimą liudijimą apie savo išrinkimą. Tas raštas, arba liudijimas, vadinamas „moc“, turėjo būti išduotas paviete seimuojančios bajorijos ir patvirtintas reikiama parašais ir antspaudu. Toks formalumas, patvirtinimas „mocy“ išrinkimo vietoje, būtent seimelyje, buvo reikalingas, kad galima būtų matyti, kiek

²⁵ Литовській статутъ. Выпуск 1811 г. раздѣль 3, артик. 6, стр. 128, § 5.

²⁶ Леонтовичъ. Вѣча, Сеймы и сеймики въ Великомъ Княж. Литов. Ж. М. Н. П. 1910 г., № 2, стр. 266.

atstovai Seime gali spręsti šį ar tą klausimą, kad jie nesiremtų savo įgaliojimų silpnumu; todėl to formalumo laikytis uoliai reikalavo aukščiausioji valdžia. Ji nuolat reikalauja, kad į Seimus atvyktų pasiuntiniai „z zupelnoju moc’ju“ ir kad jie turėtų „nezamerenoj mocy“ tiek, kad galėtų spręsti visus klausimus. Pasiuntinių valią varžydavo jiems duotos seimelio instrukcijos, ir jie stengdavos Seimuose elgtis taip, kaip liepdavo instrukcija, arba „moc“, nes tai buvo tas pats raštas, kuriame buvo paprastai pradžioje įrašytos išrinktųjų atstovų pavardės.

Pasiuntiniai turėjo turėti ne mažiau kaip 18 metų amž., bet praktikoje retkarčiais būdavo ir apetinamas šis dėsnis. Aktyvinė [aktyvioji] rinkimų teisė priklausė visiems paviete gyvenantiems bajorams, be jokio skirtumo, o pasyvinė [pasyvioji] – tiktai pasiturintiems. Nors cenzo nustatyto nebuvo, bet nepasiturinčiam patekti į Seimą nebuvo galima, nes pagal „gaspadoriaus“ [valdovo] seiminį raštą pavietai turėjo pasiuntinius atsiųsti „liudej znacnych, mudrych i statečnych“. Jie turėjo būti, žinoma, kilimo bajorai ir turėti dvarus arba ūkius. Neturtingi negalėjo važiuoti į Seimus jau vien tik dėl to, kad tai reikalavo nemažų išlaidų, o aprūpinimas pasiuntinių „dijetomis“ ne visumet buvo reguliarus. XVIII šimtmetį pasiuntiniai visai nustojo gavę „dijetų“. Tokiu būdu mes matome, kad pasiuntinių rinkimų teisė susidarė iš papročių, kad ji evoliucionavo, kol atskiri jos pradmens buvo užfiksuoti II Lietuvos Statute.

Nuo Statuto laikų toj srity mažai kas atsimainė. Net ir Liublino unija tuo klausimu nieko naujo neįnešė. 1764 m. konvokacijos Seimas ir 1768 m. vainikavimo Seimas padarė šiokių tokių atmainų seimeliuose, prašalindami iš ten bajorus, nečiabuvius ir bežemius, o taipogi [taip pat] buvo įvestas per visus rinkimus daugumos balsų principas. 1791 m. gegužės mėn. 3 d. konstitucija, kuriai nebuvo lemta įsigyventi, buvo nustačiusi, kad atstovai į Seimus būtų renkami ne vienam Seimui, bet paskirtam laikui, būtent 2 metams. Dabar pasiuntiniai virto krašto atstovais ir jų negalėjo varžyti jiems duotos instrukcijos. Rinkėjai, išrinkę pasiuntinį, nebegalėjo jo pakeisti; tik pranešamajame seimely-

je pasirodžius, kad jis netinka atstovo pareigoms eiti, rinkėjai, slapta balsuodami, galėjo jam atimti atstovo teises. Targovicų konfederacija 1792 m. ir sujungtos rusų, vokiečių ir austrų kariuomenės 1795 m. pabaigė jungtinės valstybės gyvenimą ir padarė tai, kad ne tik sustojo evoliucija teisės srity, bet apskritai sustojo ir visas kultūrinis šalies gyvenimas ta kryptimi, kuria jis iki tam laikui ėjo.

Tamsus rusų laikų viešpatavimas pagimdė idėjas, kurios sudarė šią gaidynę ir atgaivino Lietuvą vėl nepriklausoma valstybe.

IV. Žemiečių Teismo narių, Tribunolo narių ir šiaip pavieta urėdininkų rinkimai

Reformos teismo srity 1565 ir 66 m. iš pamatų pakeitė visą teismų organizaciją. Iki tam laikui teisiamoji valdžia paviete priklausė pavieto valdininkams. Vaivada, seniūnas ir laikytojas buvo tie asmenys, kurie sudarė teismą paviete gyvenantiems bajorams. Jų teismui priklausė ne visi bajorai. Daug buvo asmenų, kurie priklausė tik „gaspadoriaus“ [valdovo] teismui. Visi kunigaikščiai, dvasininkai, Tarybos nariai ir, apskritai, valdininkai galėjo būti teisiami tik „gaspadoriaus“ [valdovo] teismo. Tuose teismuose nebuvo aiškiai nustatytos bylų priklausomybės, nes kiekvienas bajoras galėjo dėl ko nors ignoruoti pirmos instancijos teismą ir kreiptis tiesiai į „gaspadoriaus“ [valdovo] teismą. O „gaspadoriaus“ [valdovo] teismas su visomis savo šakomis, tokiai būklei esant, buvo apsukrovęs bylomis, kurios gulėdavo ten po kelio-lika metų be sprendimo. Pirmoje XVI šimt. pusėje visur buvo jaučiamas reikalingumas reformų teismo srity, todėl bajorai Berestijos Seime 1544 m. ir iškėlė reikalavimą Didžiajam Kunig., kad kiekviename paviete būtų vietos bajorijos renkami teisėjai ir raštininkas, su kurių pagalba vaivados, seniūnas ir laikytojai galėtų teisti savo paviete kiekvieną kunigaikštį, poną ir dvasininką²⁷. Didysis Kunigaikštis atsakė,

²⁷ Любавский. Литовско-Русский сеймъ. Москва, 1900 г., стр. 298.

kad jis nerandęs reikalo pakeisti pirmo nutarimo, kuris įėjo ir į I Statutą. 1529 m. Statutas nustatė, kad bajorus turi teisti vaivados, seniūnai ir laikytojai tuose pavietuose, kuriuose yra bajorų dvarai arba jų vietininkai ir maršalkos, skiriami aukščiau minėtų urėdininkų, dalyvaujant posėdininkams iš vietos bajorijos.

1547 metų Vilniaus Seimas vėl iškelia šį klausimą ir, pasiremdamas Statuto nustatymu, kad vaivados turėjo išrinkti 3 žemiečius, kiekviename savo vaivadijos paviete ir pavesti jiems teisimą, bajorijos atstovai Seime prašė „gaspadorių“ [valdovą] duoti jiems teisėjus gerus žmones, jų pačių renkamus, kad „v každom paviete pri sudjach pavietovych byli abransy po tri, po čotyre, albo po piati kolko budet potreba, bajore liudi dobryje i veri godnyj, nepodozrenyi v tom že paviete aselyi, kotorye by vižmi prisiažnymi byli“²⁸. Čia pat jie prašė, kad ir teismo raštininkas būtų žmogus aukštesnės dorovės. Atsakymas Didžiojo Kunigaikščio ir čia buvo neigiamas. 1554 m. Seime bajorijos pasiuntiniai, būdami nepatenkinti sprendimu klausimo apie įvedimą renkamojo teismo ankstyvesniais Seimais, vėl prašo „gaspadorių“ [valdovą], kad kiekviename paviete būtų įvesti teisėjas ir raštininkas taip, kaip yra Palenkės žemėje, tai yra, kad jie būtų renkami vietos žemininkų su teise teisti visus ten esančius žemiečius, neišskiriant nė Tarybos narių. Jie prašė, „aby sudii v každom choružstve ustanovleny byli i pisar prisiaglyi, abirajuči ich vodle zvyčaju Podliaškoje zemli, kotoryje ižby sudili každogo stanu asobu odinako, chto by v ktorom choružestve imenija mel“²⁹. Palenkė jau nuo Kazimiero laikų turėjo renkamuosius teisėjus ir raštininką, kurie darė gero įspūdžio Lietuvos bajorijai. Bajorų prašymas, kaip matome, buvo taikomas tiesiai prieš privilegijas tų žemininkų, kurie neturėjo būti teisiami pavietuose. Dabar jau „gaspadorius“ [valdovas] pasiūlė suinteresuotiems pasiuntiniams kreiptis su šiuo prašymu, svarstant pataisytą Statutą, pasižadėdamas tada turėti galvoje jų prašymą, o iki tam laikui pali-

²⁸ Лаппо. Литовско-Русскій повесть и его сеймикъ. Юрьевъ, 1911 г., стр. 21.

²⁹ Ibidem. 23.

ko galioje nutarimus dėl teisėjų ir raštininko, padarytus [priimtus] 1551 m. Dabar jau pats Didysis Kunigaikštis išrado šį prašymą teisėtą ir rado reikalinga šiaip taip patenkinti šiuos bajorijos reikalavimus. Abazo Seimas, netoli Minsko, 1564 m. svarstė žemiečių teismo ir naujo Statuto įvedimą, o jau tų pačių metų Bielsko Seimas galutinai išsprendė šitą klausimą. Čia daug darė Lenkija, kaip savo pavyzdžiu, taip ir tomis politinėmis aplinkybėmis, kurios susidėjo sprendžiant šį klausimą. Didysis Kunigaikštis Zigmantas-Augustas [Žygimantas Augustas], norėdamas sujungti Lietuvą su Lenkija ir matydamas bajoriją tam pritariant, net aiškias tam simpatijas rodant, nenorėjo užgauti jų ir tuo atstumti nuo savęs. Magnatai, nusileisdami bajorams, tikėjosi su jų pagalba atsiturėti prieš unijos šalininkus. Todėl, kada Bielsko Seime buvo sužinota, jog naujas Statutas ir jo teismų skyrius sudarytas taip, kaip to nori bajorija, tai ponai tarybininkai, seniūnai, laikytojai ir kiti aukštieji valdininkai „po svojei dobroj vole“ pareiškė „gaspadoriui“ [valdovui], kad jie, „milujuči reč pospolituju a v nei bratiju svoju molodšuju, narod šlachevskij, i rycarskij“, atsisaką nuo savo teisiamosios valdžios, kurią turėjo iš papročių ir senojo Statuto, taipogi [taip pat] atsisaką ir nuo visos iš to išeinančios naudos (požytkov), kad naujų teismų įsteigimas neturėtų jokių kliūčių. Be to, „visi Seimo stonai“, ponai tarybininkai, maršalkos ir kiti valdininkai kunigaikštėnai, ponėnai ir bajorai, dvasininkai ir šiaip aukštesniojo ir žemesniojo gimimo žmonės atsivadė visi be išimties su savo įpėdiniais „v odno rovnoje pravo, v odinokiji i neinakšyj sud i moc a vlastnost i postupki sudovyje“.

Kartu jie prašė, kad „gaspadorius“ [valdovas] atmainytų visa tai, kas gali prieštarauti naujam Statutui, ir patvirtintų tai savo raštu. „Gaspadorius“ [valdovas] išpildė prašymą ir 1546 m. 13 d. liepos privilejų [privilegija] patvirtino naują Statutą ir pasižadėjo už save ir savo įpėdinius laikytis šio Statuto ir neleisti niekaip jo peržengti kitiems asmenims. Nors Bielsko Seime buvo nutarta tuojau įvesti naujas Statutas, bet tai nepasisekė, ir tik Vilniaus Seimas 1565–66 met. galutinai pabai-

gė reformas teismo srity, kada nustatė naujų pavietai ribas ir kiekviename iš jų buvo įsteigtas žemiečių teismas. Šitie pavietai buvo: Vilniaus, Ašmenos, Vilksmergės, Braslavo, Trakų, Gardino, Kauno, Lydos, Upytės, Naugarduko, Slonimo, Volkovisko, Mstislavo, Minsko ir Rečicko.

Žemaičiai sudarė vieną pavietą su centru Raseiniuose. Berestijos–Palenkės žemėje buvo sudaryta Dorogico, Melniko, Bielsko, Berestijos ir Pinsko pavietai. Volynės ir Podolijos žemėje buvo įsteigti teismai šiose vietose: Vladimire, Kremence, Lucke ir Braslave. Kijevo žemėje buvo įsteigti 2 pavietai – Kijevo ir Mozyrio. Vitebsko žemėje irgi 2 – Vitebsko ir Oršos. Plocko žemė sudarė vieną pavietą su centru Polocke³⁰. Teismo personalą Statutas sudarė iš žemiečių teisėjo, pateisėjo ir raštininko. Teisėjais, pateisėjais ir raštininkais negalima buvo rinkti dvasininkų, kaštelionų, maršalkų, teismo seniūnų, pakamorių [pakamarių], karininkų (voiskich), vėliavininkų (chorunžych zemskich) ir aplamai [apskritai] visų tų, kas jau buvo išrinktas kur nors žemaičių teisėju³¹. Dviejų teisėjo vietų užimti buvo neleidžiama. Kandidatus į šiuos urėdus, kaip jau buvo minėta, turėjo rinkti seimeliai, dalyvaujant visiems paviete gyvenantiems bajorams. Pagaliau pilnas dalyvavimas arba koks nors kvorumas buvo visai nereikalingas. Sakysim, po mirties Vladimiro pavieto pateisėjo Povilo Špakausko, Volynės vaivada kunigaikštis Aleksandras Čartoriskis, einant Statutu [remdamasis Statutu], kelis sykius kvietė bajorus susivažiuoti išrinkti 4 kandidatų į Vladimiro pavieto pateisėjo vietą, bet kadangi jie nesusirinkdavo arba per rinkimus nesusitardavo, tai vaivada, kartu su Vladimiro ir Berestijos vladika Feodosiju, „gaspadoriaus“ [valdovo] maršalka ponu Petru Zagarovskiu ir su kai kuriais kitais ten gyvenančiais bajorais, be daugumos kitų paviete gyvenančių bajorų, išrinko 4 kandidatus ir nusiuntė juos „gaspadoriui“ [valdovui] patvirtinti. Iš šių 4 kandidatų Zigmantas-Augustas [Žygimantas Augustas] išrinko Gabrielį Jakovicikį ir patvirtino jį, nežiūrint [nepaisydamas], kad išrinkimas jo buvo

³⁰ Любавській. Литовско-Русский сеймъ. Москва, 1900 г., стр. 719.

³¹ Литовській статутъ. Выпускъ 1811 года, отдѣль 4, арт. 2, § 1.

padarytas ne daugumos paviete gyvenančios bajorijos, bet aiškios mažumos. Kandidatų skaičius kiekvienam urėdui buvo apibrėžtas – 4, iš kurių paskui gaspadorius [valdovas] tvirtino tik vieną: „gde v každom paviete kniažata, panovie Rada naša, takže rycersvo i šliachta, vsi, chto kolvek jekogo stanu tam imenija svoi meti, echatisia majut do dvora, kotoryj na posrodku togo pavietu, budet i tyje, kotoryje sia z, edut ne žduči nikago, chto by v paviete imenie majuči, prichati ne chotel ku tomu roku, majut vybrati zo vsee šliachty togo pavietu bratii svojee, na každyj vriad takovoj na sudeistvo čotyroch liudej dobych, na podsudsvo drugich čotyroch liudej dobrych, na pisarstvo – tretich čotyroch liudej dobrych cnotlivych, rastropnych v pravie umejetnych, rodu šliacheckago, v tom paviete dobre oselych ne inoje viery christianskoje; i vybravšy ich tych vybranych čerez listy svoji gaspadoriu aznaimiti majut, a y s tych vsich dvanadcati osob vybereno trech do togo pavietu na vriad zemskij, na sud sudiju i podsudka i pisaria“. Taip tuo klausimu kalba Statutas. Išrinktieji ir Didžiojo Kunigaikščio patvirtinti teismo nariai turėjo padaryti priesaiką, einant [kartodami] Statuto nurodytu tekstu. Ta priesaika turėjo būti padaryta pirmoje sesijoje prieš susirinkusius bajorus ir vaivadą, o nesant vaivados – prieš kaštelioną. Mirus kam nors iš teismo narių, jeigu tas atsitiktų „v nebytnosti“ Didžiojo Kunigaikščio, tai likusieji teismo nariai turi duoti žinią vaivadai, kursai „čerez listy svoi“ skiria bajorų susirinkimo laiką. Žemaičiuose, žinoma, toks pranešimas turėjo eiti į žemaičių seniūną. Šiame susirinkime vėl daroma taip, kaip buvo nurodyta Statute. Apie išrinkimą teismo narių suvažiavusieji į seimelį bajorai turi pranešti (oznaimit) „gaspadoriui“ [valdovui] „čerez listy svoi otvoronyje za pečiatiju vovodinoju“. O „gaspadorius“ [valdovas], išsirinkęs iš pristatytų kandidatų sau tinkamesnį, tvirtina jį tuojau (ne otvoločne). Žemiečių teismas gavo teisę spręsti visas žemiečių bylas, išskiriant tas, kurias turėjo spręsti pilies teismas, būtent: bylos apie užpuolimą bajorų sodybų, apie padegimus, apie plėšimus kelyje, apie moterų išžaginimą, apie vagystę ir apie bajoro nužudymą.

Tokiu būdu, kaip matome, naujasis teismas turėjo spręsti daugiausia civilines bylas, bet ir čia buvo išimčių, nes ežių ir ribų byloms spręsti įsteigtas pakamorio [pakamario] teismas.

Žemiečių teismas turėjo būstinę pavieto centre ir posėdžiavo 3 kartus per metus. Pirmoji sesija būdavo pirmą pirmadienį po Sekminių [Sekminių], antroji – rugsėjo 30 d. ir trečioji – sausio 7 d. Ši tvarka galima buvo pakeisti tik tuomet, jei šiuo metu būtų susirinkęs Didysis Visuotinis Seimas, jei būtų karas arba maras. Teismo nariai turėjo atvykti į sesiją visų visi, ir už neatvykimą be svarbių ir pateisinamų priežasčių jie galėjo nustoti savo urėdų. Jeigu kas iš teisėjų negalėjo dalyvauti teisme dėl ligos arba dėl to, kad turėjo bylą tame pačiame teisme, tai turėjo pastatyti vieton savęs čia pat gyvenantį bajorą, „čoloveka dobrego viery godnago i v zakonach sveduščago“. O jeigu Didysis Kunigaikštis siųstų ką nors iš teisėjų pasiuntiniu arba kitais kokiais reikalais, tai turėjo paskirti jam laikiną pavaduotoją. Raštininkas, rašant teismo protokolus ir įrašant juos į žemiečių knygas, galėjo būti pavaduotas paprastuoju perrašinėtoju (podpiskom), bet už viską atsakyti turėjo pats raštininkas. Teisėjai turėjo spręsti bylas šaukimo eile, pagal iš anksto sudarytą rejestrą. Teismas turėjo tęstis nuo ryto iki pat vakaro. Čia raštininkas kiekvieną sprendimą turėjo įtraukti į žemiečių knygas. Tos knygos buvo laikomos teismo sesijų vietose, tam tikruose teisėjo, pateisėjo ir raštininko užraktyuose rūmuose, ir buvo atidaromos tik 3 dienos prieš teismo sesijos pradžią, kad suinteresuotieji asmens galėtų pasiimti reikalingus išrašus. Iš tų asmenų, kurių bylos priklausė žemiečių teismo jurisdikcijai, jei tie asmens apeitų tą teismą ir pasiduoūtų kitam, tai galėjo būti jiems uždedama pabauda, kapa skatikų teisėjo naudai, 1/2 kapos pateisėjo ir 3 rubliai atsakovo naudai. Iš čia mes matome, kad ir po reformų Lietuvos teismas nesilaikė griežtai instancijų sistemos. Tas pats buvo ir su žemiečių teismo apeliacijomis. Jos galima buvo paduoti tiesiai arba į „gaspadoriaus“ [valdovo], arba į Tarybos teismą, nes, kaip jau matėme, dar Bielsko Seime vaivados atsisakė nuo apeliacinės jurisdikcijos.

1588 m. Statutas teismo narių rinkimų tvarką palieka tokią pat, kokią ją nustatė 1566 m. Statutas. Jis reikalauja, kad renkamieji kandidatai būtų iš „Šliachticov, liudei dobrych, pobožnych, cnotlivych, godnych, v pravie umeetnych, pisati umejučich, rodičov togo pans-tva Velikogo Kniažstva i v tom paviete ne novo, nezmyšlene aselych“. III Statutas įvedė dar 3 renkamus urėdus, būtent: vėliavininko (choružago), pakamorio [pakamario] ir „voznago“. Jų rinkimai niekuo nesiskyrė nuo teismo narių rinkimų: „inačei davati ne maem, odno za obranijem na to pevnych osob čotyroch čerez obyvatelėi každoje zemli i povietu tym poriadkom, jako obiranie vriadnikov sudovyh zemskih sudii, podsudka i pisara – est v sem statute apisano, a s tych osob, obranyh i nam ot stanov podanyh, kogo se nam napristoinei vidėti budėt, togo my gospodar z zverchnosti našoje gaspodarskoje na tot vriad preložim i privilejem našym ego podtverdim“. Kaip žemiečių teismo nariai, taip ir pakamoris [pakamaris] buvo renkami iki gyvos galvos arba iki jų pakėlimo į aukštesnį urėdą. Rinkimai „voznago“ šiek tiek skyrėsi nuo kitų urėdininkų. Dėl jų išrinkimo nereikėjo specialiai kviesti seimelio, – tas klausimas galėjo būti išspręstas kiekviename bajorų susirinkime. Juos tvirtino ne „gaspadorius“ [valdovas], bet vaivada, o Žemaičiuose – seniūnas, nes reikėjo, kad renkančioji bajorija dar duotų apie išrinktinį gerą atestaciją. „General voznago“ tvirtino pats „gaspadorius“ [valdovas].

Tokiu būdu matėme, kaip susidarė teisė ir paprotys pavieto gyventojams rinkti savo urėdininkai, kaip nusistovėjo pati rinkimų technika, kokia forma apsirėiškė bajorijos norai turėti sau renkamą teismą ir pavieto vaidininkai. Plėtojimasis bajoriškojo pavieto ėjo kartu su jo seimelio plėtojimusi. Seimelis XVI šimt. gale susidarė tam tikros formos, įgavęs praktikos teisėjų rinkime [renkant teisėjus], ir visai natūraliai turėjo būti pilnai [galutinai] susiformavusios pavieto bajorijos susirinkimo įstaiga, kuri galėjo išplėsti savo uždavinius: seimelis tiktai teismo nariams rinkti galėjo būti paverstas seimeliu rinkti kitiems pavieto valdininkams, kurių išrinkimą III Statutas atidavė į rankas bajoriškojo

pavieto. Taip ir atsitiko, ir rinkimai kaip vėliavininko, pakamorio [pakamario], taip ir „vozných“ buvo atliekami seimelio tokio pat tipo, kaip ir žemiečių teismo narių renkamasis seimelis.

Be tų rinktinių urėdų, kurie buvo anksčiau nurodyti, Lietuva, kaip yra žinoma, turėjo dar renkamąjį apeliacijos teismą, būtent Didžiosios Kunigaikštystės Tribunolą. Čia reikia pasakyti, kad ta įstaiga turi mums ypatingos svarbos. Ji parodo mums, kaip toli tais laikais buvo nužengusi Lietuvos visuomenės kuriamoji mintis ir kiek gilios buvo tų laikų demokratinės tradicijos. Tribunolas buvo įsteigtas vienas visai Lietuvai, ir Žemaičiai, einant [vadovaujantis] 1581 m. Varšuvos Seimo nutarimu, turėjo teisę įsteigti sau atskirą Tribunolą. Mes žinome, kad Žemaičiai ne kartą kreipėsi į gaspadorių [valdovą], prašydami jiems duoti atskirą Tribunolą, bet tas buvo atidėliojama. Pagaliau, 1588 m. Krokuvoj Zigmanto III [Žygimanto] vainikuojamame Seime buvo nustatyta: „a iż zemlia Žemaitkaja kotoraja byla aderžala osobyje sudy tribunalskije, ale ich do togo času ne uživala, togdy do tribunalu velikago Kniažstva Litovskago pristupila, i my tago pozvaliajem i vžo deputaty, kotorych oni prikkladom inšich vovodstv po tri na každyj god abrati majut, spalom z drugimi zavždy zasedati i sudy vsi paradkom svoim suditi i atpravovati majut“. Tas Žemaičių separatizmas labai charakteringas. Jis parodo mums, kaip tais laikais buvo stiprus tautinis jausmas Žemaičiuose ir Žemaičių pastangos apsiriboti nuo viso to, kasėjo iš surusėjusio Vilniaus; jis mums geriausiai parodo, kad ir mūsų protėviams buvo subrendęs tautos savarankiškumo ir tautiškumo jausmas. „Sposob prav tribunalskich“, patvirtintas Varšuvos 1581 m. Seimo, nustatė, kad nuo 1582 m. „v každom vovodstve zemli i paviete, gde kolvek sudy zemskije atpravovany byvajut“, turi susirinkti seimeliai kasmet „na sviato Gromnicy“, t. y. vasario 2 dieną, dviem Tribunolo nariams išrinkti. Šią dieną „vsī panove rady, vriadniki zemskie i dvornyje i vsia šliachta rycerstvo obyvateli onogo vovodstva i pavietu, gde chto oselost svoju maet, zeždčatis majut v každom godu i povini budut, o tak sechavšisia, suděj do tych sudov golovnych abirati majut, a koto-

rych by no takovyj soimik ne pribyl bud s panov rad, abo vriadnikov i tež šliachty, tego ničogo skoditi tomu abiraniju sudej ne maet, ale tyje kotoryje sia sberut, abirati majut³². Grabnyčių, arba Tribunolo, seimeliai savo sudėtimi niekuo nesiskyrė nuo kitų seimelių. Jie susidėjo iš ponų tarybininkų, žemietinių ir dvaro valdininkų ir bajorų, turinčių tamė paviete savo dvarus.

Toks seimelis, susirinkęs vasario 2 dieną, turėjo išrinkti nuo kiekvieno pavieto po du Tribunolo nariu. Išrinktieji turėjo atitekti paprastiesiems įstatymo reikalavimams [paprastus įstatymo reikalavimus], kuriuos turėjo turėti asmens, išrinktieji į teismo urėdus ir, be to, turėjo žinoti „prava tribunalskija“.

Renkant Tribunolo narius, seimelis neturėjo skaitytis nei su ekonomine, nei su tarnybine kandidato padėtimi. Jie galėjo rinkti „kogo kolvek, jakogo kolvek stanu, bud s panov rad, abo vriadnikov zemskich, abo kniazev, panov, šlechty kogo sami pochočut byle by čoloveka godnogo, ne branujuči osobami“. Tribunolo nariai renkami tik vieniems metams, ir jei tik ką nors iš Tribunolo narių antrą sykį vienu balsu išrinktų, tai jis turi teisę pasilikti antrus metus Tribunolo nariu³³. Jeigu kuriame nors iš pavietų per paskirtą dieną negalėtų išrinkti Tribunolo narių, tai tais metais tas pavietas palieka be savo atstovų.

Į Tribunolo seimelių įstatymas griežtai draudžia atvykti apsiginklavusiems šaunamaisiais ginklais. Kiekvienas atvažiuojantis į Grabnyčių seimelių turėjo, privažiuodamas prie seimelio susirinkimo vietos, iššauti, o paskui savo bute „pochovati tak rucnicy, karkabuzy, jako i luki“. Negalima buvo vaikščioti ir šaudyti mieste, kur posėdžiavo seimelis, nei dieną, nei naktį. Įstatymas nustato net mirties bausmę tam, kuris sužeis šiuo metu ką nors „jakoju strelboju“. O tas, kurisai vaikščiotų mieste Tribunolo seimelio posėdžių metu su šaunamuoju ginklu, turėtų mokėti bausmės 12 kapų skatikų. Tribunolo narys negalėjo būti renkamas pasiuntiniu Seiman; o tuo atsitikimu, jei kas

³² Лаппо. Литовско-Русскій повѣть и его сеймикъ. Юрьевъ, 1911 г., стр. 524–525.

³³ Ibid. 526.

būtų išrinktas į vieną ir į kitą įstaigą, tai turėtų atsisakyti nuo vienos iš jam pavestų pareigų. Neatsisakęs nuo vienos iš jų, nustotų abiejų iš karto.

Baigiant šį skyrių, reikia pasakyti keletas žodžių dėl paties balsavimo būdo. Nė vienas Statutas apie tai nieko nesako, ir iš visko reiktų manyti, kad jokio balsavimo seimeliuose nebūdavo. Renkant kokį nors urėdininką – ar žemiečių teismo narį, ar Tribunolo narį, ar vėliavininką, ar pakamorių [pakamari], rodos, visas seimelis turėjo, galų gale, susitarti, ir tokiu būdu turėtume manyti, kad balsavimo visai nebuvo; bet III Statutas, kalbėdamas apie Tribunolo narių įgaliojimo laiką, kaip jau anksčiau buvo minėta, sako, kad Tribunolo narys gali gauti nario įgaliojimus antriems metams tik tuomet, jei jis bus tam išrinktas vienu balsu. Iš to aišku, kad kai kurie Tribunolo nariai buvo renkami ne vienu balsu, bet dauguma balsų. Jau anksčiau kalbėdami apie rinkimus pasiuntinių į Seimus matėme, kad ir ten buvo praktikuojamas balsavimas ir su juo surištas [susietas] daugumos balsų principas. Tik tolimesni to klausimo tyrinėjimai galės atsakyti į šį uždavinį. Bet Leontavičius bruka mums tą mintį, kad ir slaptasis balsavimas buvęs ne naujiena mūsų rinkimų praktikoje. Jis sako, kad tada, kai dėl kandidatų į Seimo pasiuntinius negalėdavę susitarti dėl jų, balsuodavę iš pradžių rašteliais, o paskui kamuoliukais (kreskami³⁴). Čia, kaip matome, nurodyta slaptojo balsavimo būdas; bet kadangi Leontavičius savo išvadose daro kartais nemažų klaidų, tai ir šiai išvadai nelabai galima tikėti. Aplamai [apskritai], slaptasis balsavimas, kaip yra žinoma, iki Didžiosios Prancūzų Revoliucijos, nelabai buvo madoje, tai gali būti, kad ir senovės Lietuvos praktikoje jis buvo labai problematyvus [problemiškas] ir negali nesukelti didesnių ar mažesnių abejonių. Taigi matome, kad II Statutas rinkimų teisę, kuri iš pradžių buvo normuojama papročiais, užfiksavo savo skiltyse, ir šį laiką galima laikyti Lietuvoje rašytosios rinkimų teisės pradžia.

³⁴ Леонтовичъ. Въча, Сеймы и сеймики въ Великомъ Княж. Литов. Ж. М. Н. П. 1910 г., № 2, стр. 266.

V. Seniūno rinkimų pažymiai [požymiai] Žemaičiuose ir Gudų žemėse

Baigiant istorinės Lietuvos rinkimų teisės apžvalgą, tenka kiek apsi-stoti tuo klausimu Žemaičiuose. Čia kaip tik galima atrasti tuos faktus, su kuriais mums ypatingai [ypač] svarbu susipažinti ir iš kurių galėsi-me padaryti išvadų apie kultūrinę būklę tos tautos dalies, kurią vadi-name Žemaičiais.

Žemaičiai yra viena iš tų lietuvių genčių, kurios savo griežtu lai-kymusi nacionalinių tradicijų sugebėjo išlaikyti vokiečių skverbimasi į rytus ir, galima sakyti, tuo išlaikė lietuvių tautą. Turbūt, nebus perdė-ta, pasakius, kad Žemaičių gentis yra pati gajausia iš visų kitų lietuvių genčių. Nėra abejonės, kad ji nemažai prisidėjo prie valstybės sukūri-mo Mindaugo laikais, o taipogi [taip pat], kaip žinome, ne mažą rolę [nemažą vaidmenį] vaidino ir visame istorinės Lietuvos valstybiniame gyvenime.

Žemaičiai jau nuo 1230 m., tai yra nuo įsikūrimo Prūsų zemė-je vokiečių, arba kryžiuočių Ordeno [ordino], apsišarvavę ginklais ir tautišku, stoji lietuvių tautos savarankiškumo sargybon. Jų kraštas sudarė Lietuvos valstybės dalį, kuri šiaurėje susitiko su latviais, vaka-ruose – su Baltijos jūra, pietuose – su Nemunu, o rytuose – su Nevėžiu ir Mūša; Žemaičių centras iš pradžių buvo Pluoteliuose, o paskui Ra-seiniuose.

Žemaičiams, ilgą laiką buvusiems rungtynių objektu tarp lietuvių ir Ordeno [ordino] ir patekdavusiems tai pirmiems, tai antriems, nors ir daug turėjusiems bendro su tikrąja Lietuva, turėjo ilgainiui susida-ryti savotiškas būdas žemaičio, abejojamai žiūrinčio į vis daugiau ru-sėjančią, o paskui ir lenkėjančią Lietuvą. Žemaičiai su nepasitikėjimu žiūrėjo į tą centralizaciją, kuri ėjo iš Vilniaus, ir kratėsi tomis tradicijo-mis kaip valdymo, taip ir papročių srity. Jie, saugodami lietuviškumą, turėjo vengti viso to, kas yra svetima, ir griežtai laikytis savo papročių.

Kada jiems pradėjo nepatikti ta kryptis, kurion krypo valstybės vairas, jie stengėsi visai apsiriboti ir sudaryti sau pilną [visišką] autonomiją. Dėl to jie 1542 m. ir 1551 m. Seime prašo „gaspadorių“ [valdovų] nesiųsti už Nevėžio upės savo „deckich“ ir „vezdčich“, prašo, kad urėdai Žemaičiuose nebūtų dalijami nei lietuviams, nei lenkams, nei rusams, bet tik vietos gyventojams – žemaičiams. Toliau, prašo jie, kad jų niekas negalėtų teisti ir valdyti, kaip tik jų seniūnas, ir, kas įdomiausia, jie 1551 m. Seime iškėlė tokį klausimą, kad „gaspadorius“ [valdovas] suteiktų jam, tam seniūnui, net atskirą antspaudą, būk [atseit] dėl to, kad būtų žinoma, jog prašymai, kurie eina „gaspadoriui“ [valdovui], tikrai būtų nuo jų pačių jam rašomi³⁵.

Iš visų šitų reikalavimų matome, kad žemaičių bajorija buvo solidarus ir visuomeniškas elementas, kuris sąmoningai gyveno politinį gyvenimą. Jie gerai žino savo teises ir laisves, uoliai saugoja jas nuo pasikėsinimo ir visumet stengiasi jas praplėsti savo naudai. Žemaičiai nuo senų laikų pripratę prie visuomeninio gyvenimo. Jie renka sau valdininkus: seniūną, tėvūnus, kaštelioną ir kitus. Didysis kunigaikštis skaitosi su jų norais ir teikia jiems privilegijų.

Yra žinoma, kad jau tuomet, kai visus aukštesniusius valdininkus kitose valstybės dalyse skyrė Didysis Kunigaikštis, Žemaičiai turėjo teisę pasirinkti sau ne tik žemesniusius valdininkus, bet seniūną, kai kuriuos tėvūnus ir net kaštelioną.

Labai charakteringi Žemaičių reikalavimai po jų 1440 m. maišto. Išrinkus Didžiuoju Kunigaikščiu Kazimierą Jogailaitį, Žemaičiai, matyt, todėl, kad nedalyvavo jo išrinkime [jį renkanti], sukilo ir pasidarė savo tvarką, būtent, išginė seniūno Kezgailes vietininkus ir išsirikino sau seniūnu Daumantą³⁶, o kunigaikščiu paskelbė Zigmanto [Žygimanto] sūnų Mykolą. Tokia tvarka neilgai ten buvo. Kazimieras, numalšinęs smolenskiečius, atvyko į Kauną, surinko didelę kariuomenę ir norėjo užpulti Žemaičius. Jonui Goštautui patariant, Kazimieras pa-

³⁵ Любавский. Литовско-Русский сеймъ. Москва, 1900 г., стр. 501, 560–62.

³⁶ Ibid. 106.

siuntė derybų daryti poną Kontovtą, kurio brolėnas buvo maištininkų išrinktas į Žemaičių seniūnus. Kontovtas greit išpildė savo uždavinį, ir Žemaičiai, per jį išklaušę Didžiojo Kunigaikščio pasiūlymus [pasiūlymus], nerado reikalo toliau priešintis ir sutiko pasiduoti savo tikrajam valdovui, bet į kapituliacijos sąlygas, tarp ko kito, įdėjo [įtraukė] ir reikalavimą, kad seniūną ir tėvūnus Didysis Kunigaikštis leistų jiems patiems rinktis. Po to atvažiavo Žemaičių atstovai į Kauną ir prisiekė Didžiajam Kunigaikščiui ir „vdarii čelom služyt emu verne“. Kazimieras irgi padarė priesaiką „zachovat ich v lasce svojei zo vsimi ich imeni“ ir davė privilegijų [privilegijų], kuriame buvo suteikiama teisė rinktis sau seniūną. Sau pasiliko tik patvirtinamąją teisę. Be to, jiems pažadėjo, kad vaivadą ir tėvūnus gaspadorius [valdovas] teskirs tik tokius, kurie bus jiems pageidaujami³⁷. Šį kartą buvo paliktas Žemaičiuose seniūnas ponas Kontovtas. Toliau žinome, kad Stanislovas Janavičius 1532 m. buvo pačių Žemaičių išrinktas seniūnu. Be to, dar matome, kad Vilniaus Seime 1563 m. Žemaičiai prašo Didįjį Kunigaikštį paskirti jiems seniūną Joną Chodkevičių. Praėjus kuriam laikui, tas prašymas buvo patenkintas³⁸. Taigi matome, kad Žemaičiai turėjo teisę rinkti sau seniūną. Kaip tie rinkimai buvo atliekami, kokiū būdu, kas juose dalyvavo, pasakyti dabar sunku, bet visgi iš to matyti, kad Žemaičiuose buvo labiau, kaip kur kitur, išgyvenusi rinkimų teisė, nors ir papročių pavidalo. Jeigu paimsime Gudus, tai ten irgi nuo viečos laikų buvo gan stiprios rinkimų tradicijos, bet Gudų visuomeniškumas nebuvo toks stiprus, kaip Žemaičiuose. Mes čia visgi nematome nei renkamų seniūnų, nei vaivadų, nei kaštelionų. Žemaičiai visumet labai uoliai gina savo teises ir kiekviena proga stengiasi pabrėžti savo valdovui, kad „senovės“ nekeistų. Iš visko matyti, kad Žemaičiai taip buvo pripratę prie visuomeniškumo, jog dažnai atliekant įvairius rinkimus, negalėjo nebūti jau iš seno nusistovėjusios ir pastovios rinkimų sistemos. Reikia manyti, kad visi tokie rinkimai būdavo atliekami bendrame Žemaičių

³⁷ Ibidem. 107.

³⁸ Ibid. 657.

bajorų suvažiavime; bet kaip tai praktiškai būdavo atliekama, pasakyti tuo tarpu negalima.

Aišku, kad tos jų respublikiško sutvarkymo tradicijos Žemaičių gyvenime vaidino nemažą rolę [vaidmenį]. Visi tie išrinktieji žmonės jautėsi ne tiek Didžiojo Kunigaikščio valdininkai, kiek vietiniai valdytojai, viso krašto pašaukti rūpintis jo reikalais ir gerove. Jie neieško malonių kur ten toli iš Vilniaus, ar iš Krokuvos, bet žiūri daugiausia į savuosius, rūpinasi ne tik savo asmeniniais reikalais, bet stengiasi patenkinti ir viešuosius vietos reikalus. To viso rezultate [Dėl to] mes nematome Žemaičiuose to socialinio skirtumo tarp bajorijos, kuris ryškiai krinta į akis kitose Lietuvos žemėse. Čia susidarė savotiškas žemaičio bajoro tipas, kuris iš paviršiaus atrodo kaip ir mažiau kultūringas, negu kitų valstybės dalių bajoras, bet, pažiūrėjus iš vidaus, atrodo priešingai. Žemaičių separatizmas nelabai tiko Didžiajam Kunigaikščiui, ir jis teikė jiems privilegijas [privilegijas] tik todėl, kad buvo aplinkybių verčiamas tai daryti. Jie, jausdami savyje jėgą, stengiasi vis labiau ir labiau išplėsti savo savivaldybę. 1566 m. Žemaičių atstovai Berestijos Seime, tarp kitko, prašė Zigmantą [Žygimantą] Augustą, kad jis suteiktų jų seniūnui vaivados titulą, ir čia vėl pabrėžė, kad tas jų seniūnas-vaivada turi būti senoviškai jų pačių renkamas, kaip ir naujai įvestas Žemaičių kaštelionas³⁹. Dėl vaivados titulo seniūnui Zigmantas [Žygimantas] Augustas, rodos, nieko neatsakė, o dėl kašteliono rinkimo pareiškė, kad jo skyrimas visai neužgauna Žemaičių teisių. Dėl aukštesniųjų Žemaičių valdininkų rinkimo reikia pasakyti, kad 1565–66 metų reforma iš pamatų keitė senas Žemaičių teises ir papročius, bet jie nenorėjo nuo jų atsisakyti ir stengėsi laikytis senovės. Dėl to Genrichas [Henrikas] Valua 1574 m. balandžio m. 9 d. patvirtino jiems tas teises ir leido, kaip ir seniau, rinktis Raseiniuose. Paminėtame rašte jis sako: „a na obrane alektov na vriady vsiakije v toj zemli Žomoitskoj, to est na starostvo Žomoitskoje, kaštelianstvo, podkomorstvo, voskoje, tivunstvo, der-

³⁹ Лаппо. Литовско-Русскій повѣтъ и его сеймикъ. Юрьевъ, 1911 г., стр. 84; Любавскій. Литовско-Русский сеймъ. Москва, 1900 г., стр. 752–53.

žavcy, sudii i podsudka i pisaria zemskich, i na inyje vriady, gdy kotoryj z tych teperešnich panov rad našich ir vriadnikov zemli Žomoitskoje na bolšoje dostojenstvo preložen budet, abo tež umret“.

Iš čia mes matome, kad Žemaičiai, galų gale, turėjo visus renkamus vietos valdininkus. Iš šios trumpos apžvalgos galime nustatyti Žemaičių gyvenimo kryptį. Mums aišku, kad jie buvo sąmoningi kovotojai dėl savo teisių ir mokėjo įkainoti tai, ką buvo įgavę. Jie, gindami rinkimų principą, siekė savivaldos ir buvo uolūs respublikinių tradicijų auklėtojai.

Ne vieni Žemaičiai turėjo savivaldybę. Tai, kaip anksčiau buvo minėta, galima matyti ir Guduose, būtent Smolensko, Polocko ir Vitėsکو žemėse, kur buvo išlikę viečos laikų papročiai. Čia mes galime pastebėti, kad politiniame gyvenime dalyvavo ne tik bajorai, bet ir miestiečiai. Šiuo atveju charakteringas yra smolenskiečių sukilimas 1440 m. Kada po Zigmanto [Žygimanto] I mirties pasidarė sumišimas, dauguma sričių nenorėjo pripažinti Kazimiero Didžioju Kuniگاikščiu, kuris būk [atseit] buvęs išrinktas tik vienų tikrosios Lietuvos magnatų. Smolenske sukilimą padarė ne bajorai, kaip to reikėtų laukti, bet Smolensko „černyje liudi“, būtent kalviai, odininkai, kurpiai, mėsininkai, katiliai ir kiti amatininkai⁴⁰. Jie kovo mėn. 30 dieną apsiginklavę atėjo į viečą ir pradėjo mūšį su vietininku ir pasilikusiais Lietuvai ištikimais bajorais. Po to pakvietė sau vaivadą Andrių Dorogobužskį, o Lietuvos vietininką Andrių Sakavičių privertė išvažiuoti į Lietuvą. Viečos pėdsakus Polocke galima pastebėti iš privilejiaus [privilegijos] Polocko žemei 1458 m., kur gan griežtai įsakoma polockiečiams bendruose reikaluose visų žemietijos gyventojų bajorų, miestiečių ir juodadarbių (černi) Seime „vsim zgadoju pospolu symatsia“⁴¹. Paskui, toliau priduriama: „a bez bojar meščianam i dvořianam gorodskim i černi seimov ne nadobe činiti“. Tas pats galima matyti ir XVI šimtmečio privilejuose [privilegijose] Smolensko ir

⁴⁰ Любавский. Ibid. 105.

⁴¹ Акты Западной России 1, №. 60.

Vitebsko žemėms, kurie buvo duoti prašant ne tik vietos kunigaikščiams ir bajorams, bet miestiečiams ir juodadarbiams⁴².

Nežiūrint į visa tai [Nepaisant to], kad visuomeniškumas Gudų žemėse gan aukštas buvo, visgi jis toli gražu nepasiekė to laipsnio, kaip Žemaičiuose. Guduose beveik visai negalima pastebėti, kad būtų buvę kokių nors valdininkų rinkimai. Tas pats yra ir Lietuvos centre, būtent Vilniaus ir Trakų vaivadijose. Kaip čia, taip ir ten, buvo matyti tendencijos centralizacijai. Čia buvo stipresnis valdininkų gaivalas tiek dvaro, tiek žemiečių tarpe [tiek tarp dvariškių, tiek tarp žemiečių], kuris ir stengėsi palaikyti centralizacijos ir biurokратиško sutvarkymo principus. Jais rėmėsi ir visos Didžiojo Kunigaikščio rinkimų tradicijos. Lietuvoje ėjo Didžiojo Kunigaikščio valdžios ne stiprėjimas, bet silpnėjimas, ir ji, galų gale, tapo tik buvusios valdžios fikcija.

Čia mes trumpai susipažinome su tais istorinės Lietuvos renkamosios teisės pradais, kuriuos galima pastebėti, turint tą medžiagą, kurią aš nurodžiau. Be abejo, tas klausimas tuo negali būti išspręstas. Reikia manyti, kad greit atsiras daugiau tyrinėjimų, kurie galės duoti labai įdomių rezultatų.

⁴² Ibid. 204, 213.

RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOJE¹

TEISĖS MOKSLŲ IR PRAKTIKOS

LAIKRAŠTIS „TEISĖ“, NR. 7, 1925 M.

PRANAS YSAKAS

Antroji dalis.

Atgimusiosios Lietuvos rinkimų teisė

1. Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimai

Didysis Europos karas 1914–18 m. įgalino lietuvius atsistatyti [atkurti] savo sugriautą valstybę. Tendencijų į savaimingą gyvenimą lietuviuose pasireiškė daug anksčiau, nekaip čia nurodyta. Jau „Aušros“ laikais galėjai pastebėti atsirandant pirmąsias naujųjų laikų kregždes. Per Vilniaus Seimą 1905 m. aiškiai buvo pasakyta, ko lietuviai nori ir ko jie sieks ateity. Rusų reakcija po 1905 m. neįstengė nuslopinti tų idėjų, tų minčių, kurios nuolat aiškėjo ir brendo jaunosios lietuvių inteligentijos mintyse, ir, pasigirdus vakaruose pirmiems šūviams, buvo ne tik inteligentui, bet ir šiaip daugiau mąstančiam lietuviui sodiečiui aišku, kad atėjo laikai, kurie gali ką nors suteikti pavergtosioms tautoms, būtent – išvaduoti jas iš svetimo jungo. Rusų pirmoji 1917 m. revoliucija sukėlė daug vilčių savo idėjoms realizuoti ir todėl tų pačių metų Petrogrado Seimas, padaręs tam tikrą rezoliuciją, nustatė kelius, kuriais turėjo eiti lietuviai, vykdydami savo politikos idealus. Po to sukilo visiems viena mintis – atstatyti [atkurti] savo sugriautą valstybę. Ir pasilikusieji okupacijoje, ir Rusijos tremtiniai, ir Europos emigrantai, ir Amerikos lietuvių kolonijos – visi tik valstybės atstatymą [atkurimą] turėjo galvoje. Lietuvių Taryba 1918 m. vasario mėn. 16 dieną, paskelbdama nepriklausomybės aktą, padėjo Lietuvos valstybės pamatus.

¹ Pabaiga. Pradžią žr. „Teisės“ Nr. 6 ir 7, 1925.

1919 m. birželio mėn. 16 d. buvo sudaryta komisija Steig. Seimo rinkimų įstatymo projektui paruošti; jai pirmininkavo Vidaus Reikalų Ministeris P. Leonas. Į komisiją įėjo: Teisingumo Ministeris L. Noreika, Ministeris be portfelio žydų reikalams M. Soloveičikas, Valstybės Tarybos narys kun. K. Šaulys, Valstybės Tarybos narys E. Draugelis, Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo narys A. Janulaitis, Kauno Apygardos Teismo Pirmininkas V. Mačys, Kauno Apygardos Teismo Valstybės Gynėjas R. Skipitis, Užsienio Reikalų Ministerijos Reikalų Vedėjas dr. D. Zaunius, Kauno Valdybos nariai Mik. Junavičius ir L. Garfunkelis, agr. Jonas Masiulis, ekonomistas Jonas Blynas ir Kauno Miesto Tarybos narys Kazimieras Blaževičia. Šis projektas turėjo būti paruoštas iki 1919 m. liepos mėn. 31 d. Nustatytuojų laiku projektas buvo paruoštas ir įteiktas Valstybės Tarybai svarstyti; tas projektas trečiuoju skaitymu buvo priimtas spalio mėn. 30 d., o paskelbtas įstatymu lapkričio mėn. 20 d.

Nuo Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo paskelbimo dienos galima kalbėti apie Atgimusiosios Lietuvos rinkimų teisę. Nuo valstybės išardymo laikų visi ligi šiol buvusieji rinkimai buvo pripuolami ir neturėjo teisės pagrindo. Ir Vilniaus Seimas 1905 m., ir Lietuvos Valstybės Taryba negalėjo būti renkami paremtu rinkimų teise pamatu, bet buvo sudaryti arba pripuolamais ir nevienodais rinkimais, arba kooptacijos būdu.

1919 m. lapkričio mėn. 20 dienos įstatymas aiškiai ir nuosekliai nustatė būdą, kuriuo turi būti išrinktas Steigiamasis Seimas. Šis įstatymas buvo išleistas vadovaujantis didžiaisiais demokratybės [demokratijos] principais ir turėjo laiduoti demokratišką valstybės sutvarkymą. Juo Lietuvos Steigiamojo Seimo nariai turėjo būti renkami visuotiniu, tiesiu, lygiu ir slaptu balsavimu proporcionaline [proporcine] sistema. Teisę dalyvauti rinkimuose turi visų tikybių ir tautybių Lietuvos piliečiai, tiek vyrai, tiek moterys, kuriems, pradedant daryti rinkimų sąrašus, yra suėję 21 metai amžiaus.

Iš pradžių karininkai, kareiviai ir karo valdininkai turėjo tik pasyvią [pasyviąją] rinkimų teisę, bet Panemunės sukilimas 1920 metų vasario mėn. padarė įtakos vyriausybei, ir po to buvo padarytas pa-

pildinys, kuriuo buvo suteikiamos ir kariams lygios su kitais piliečiais rinkimų teisės.

Apribotos teisės pasiliko tik toms kariuomenės dalims, kurios rinkimų dienomis turėjo eiti tarnybą priešakinėse pozicijose linijose. Kovoiant už nepriklausomybę, kariuomenėje buvo daug asmenų, jaunesnių kaip 21 metų, todėl karių amžius, leidęs dalyvauti rinkimuose, buvo nustatytas ne 21, bet 17 metų; čia, matyt, buvo remiamasi tuo, kad karys, kariaujas už tėvynę, yra daugiau subrendęs už tokių pat metų jaunuolį, kuris yra pasilikęs namie. Tuo būdu rinkimų teisės šiuo įstatymu buvo suteiktos beveik visiems pilnateisiams Lietuvos piliečiams. Negalėjo naudotis tomis teisėmis tie asmenys, kuriems už tėvynės išdavimą arba kitą kurią sunkią kaltę teismo sprendimu buvo atimtos piliečio teisės; tas nelietė svetimų valstybių teismų nuteistųjų už visokius politinius nusikaltimus. Be to, buvo atimtos rinkimų teisės tiems asmenims, kurie buvo teismo pasmerkti už nusikaltimus, žeminančius žmogaus garbę, kaip antai: vagystę, prigavimą, svetimo turto pasisavinimą, vogtų daiktų pirkimą arba slėpimą, kyšių ėmimą, slaptą degtinės varymą ir t. t.

Pasyvioji rinkimų teisė priklauso abiejų lyčių piliečiams, vyrams ir moterims, kuriems paskutinę kandidatų sąrašams įduoti skirtą dieną būtų suėję 24 metai. Vietos valdininkai, kurie savo turimąją valdžia gali paveikti rinkimus, kaip antai: Karo Komendantas, Apskrities Viršininkas, Milicijos Vadas, negali būti renkami toje apygardoje, kurioje turi jie savo valdžią. Išrinktieji į Seimą kariai ir valdininkai išeina iš savo užimamųjų vietų.

Visa Lietuva su okupuotomis sritimis skirstoma į X rinkimų apygardų. I apygardą sudaro Mariampolės [Marijampolės], Seinų, Suvalkų ir Alytaus apskritys su centru Mariampolėje [Marijampolėje]; II apygardą sudaro Šakių, Vilkaviškio, Kauno (miesto ir apskrities) ir Trakų-Kaišiadorių apskritys su centru Kaune; III – Raseinių, Tauragės, Kėdainių apskritys su centru Raseiniuose; IV – Telšių, Kretingos ir Mažeikių apskritys su centru Telšiuose; V – Šiaulių, Biržų ir Panevėžio apskritys su centru Panevėžyje; VI – Rokiškio, Zarasų, Utenos ir Ukmergės aps-

kritys su centru Utenoje; VII – Vilniaus (miestas su apskritim) ir Švenčionių apskritys su centru Vilniuje; VIII – Ašmenos, Lydos ir Volkovisko apskritys su centru Lydoje; IX – Bieloviežo, Bielsko ir Balstogės apskritys su centru Balstogėje; X – Sokolkos, Gardino (miesto ir apskrities) ir Augustavo apskritys su centru Gardine. Kiekviena apygarda siunčia vieną atstovą nuo kiekvienų 15 000 gyventojų. Ta apygarda, kur nuo tokio skaičiaus liktų liekana ne mažesnė kaip 8 000 gyv., siunčia dar vieną atstovą.

Rinkimams įvykdyti sudaroma Vyriausioji Rinkimų Komisija su Apygardų ir Apylinkių Komisijomis. Vyriausioji Rinkimų Komisija sudaroma viena visai Lietuvai. Apygardų Komisijos sudaromos kiekvienai apygardai apygardos centre. Rinkimai galima buvo padaryti tik pirmose 6 apygardose, jose tebuvo ir komisijos sudarytos. Apylinkės buvo sudaromos maždaug valsčių ribose, ir kiekvienoje iš jų buvo tam tikra komisija.

Vyriausioji Rinkimų Komisija sudaroma iš pirmininko ir keturių narių, Valstybės Prezidento skiriamų iš Ministerių Kabineto pristatytųjų, į tą Komisiją buvo įjęę P. Leonas pirmininku ir Vl. Mačys, Kl. Šaulys, N. Bžozovskis ir L. Garfunkelis nariais. Vyriausioji Rinkimų Komisija turi prižiūrėti visą rinkimų tvarką ir eigą, leisti instrukcijas ir paaiškinimus, skirti Apygardų Komisijų pirmininkus, svarstyti (reikia manyti, ir spręsti) paduotuosius ant Apygardų Komisijų skundus [skundus, paduotus prieš apygardų komisijas], sudaryti Seimo išrinktųjų atstovų sąrašą ir paskelbti jį visų žiniai, turėti savo žinioje vyriausybės skiriamas rinkimų reikalams lėšas ir nustatyti kiekvienai apygardai atstovų skaičių; Apygardų Rinkimų Komisijas sudaro Komisijos Pirmininkas, skiriamas Vyriausios [Vyriausiosios] Rinkimų Komisijos iš vietos Taikos Teisėjų arba Apygardos Teismo narių, o Komisijos nariai yra apskričių savivaldybių (tarybų) renkami po 2 nuo kiekvienos apskrities. Apygardose, kuriose yra miestų, valdančiosi apskričių teisėmis, tų miestų tarybos renka taip pat 2 Apygardos Komisijos nariu.

Apygardų Komisijų kompetencijoje yra: padalyti Apygardą į rin-

kimų apylinkes, paskirti Apylinkių Komisijų pirmininkus, naudoti pinigais, asignuotus rinkimų reikalams ir, rinkimams pasibaigus, pristatyti Vyriausiai [Vyriausiajai] Rinkimų Komisijai visus rinkimų dokumentus. Apygardų Komisijos, skirstydamos apylinkes, turi žiūrėti, kad kiekvienoje apylinkėje būtų nuo 3 iki 7 tūkstančių gyventojų ir kad apylinkės plotas, kiek galint, atitiktų valsčiaus plotą.

Apylinkių Komisijos susideda iš Pirmininko, Apygardos Komisijos skiriamo, ir ne mažiau kaip 6 valsčiaus tarybos renkamų narių. Kiekviena partija arba kuopa, įdavusi kandidatų į Seimą sąrašą, turi teisę siųsti po vieną asmenį į Apygardos ir Apylinkių Komisijų narius. Apylinkių Komisijos atlieka patį rinkimų darbą, būtent – priima rinkimų balsus, balsavimui pasibaigus, juos suskaito, surašo tam tikrus rinkimų eigos protokolus ir po visam įteikia juos Apygardų Komisijoms. Visus klausimus komisijos sprendžia paprasta balsų dauguma. Jų posėdžiai yra teisėti, jei juose dalyvauja ne mažiau kaip pusė ir vienas komisijos narys. Pirmininkui negalint dalyvauti posėdyje, komisija gali pavesti eiti pirmininko pareigas vienam iš savo narių. Rinkimų Komisijoms yra duotos labai didelės teisės. Rinkimų įstatymo § 19 sako, kad valdininkai, vyriausybės ir savivaldybių įstaigos turi pildyti Rinkimų Komisijų reikalavimus. Šio paragrafo yra labai plati ir neapibrėžta sąvoka. Šiuo paragrafu valdininkai, vyriausybės ir savivaldybių įstaigos turi pildyti visus be išimties komisijų reikalavimus, vis tiek, ar jie liestų rinkimus, ar neliestų. Čia įstatymų leidėjas, matyt, užmiršo tam paragrafui duoti tą prasmę, kad Rinkimų Komisijų reikalavimai turi būti pildomi tik tokie, kurie šiokiu ar tokiu būdu rišasi [yra susiję] su rinkimais.

Tikslesniems rinkimams įvykdyti yra daromi kiekvienoje apylinkėje rinkimų sąrašai. Rinkimų sąrašus daro savo lėšomis valsčių arba miestų valdybos dviejuose egzemplioriuose [dviem egzemplioriais]. Į apylinkės sąrašus įtraukiami visi, kurie turi teisę dalyvauti rinkimuose ir toje apylinkėje gyvena. Jei kas atvyktų ir apsigyventų apylinkėje tuo metu, kada joje pradėdama sudarinėti sąrašai, tad toks asmuo gali būti įtrauktas į šios apylinkės sąrašus, jei pristatys raštą, kad jis yra išbrauk-

tas iš senosios gyventosios vietos rinkikų sąrašų, arba kad ten į sąrašus nebuvo įtrauktas. Į sąrašą įtraukiami rinkikai iš abėcėlės eilės. Ten rašoma rinkiko pavardė, vardas, amžius, verslas ir gyvenamoji vieta. Tokį sąrašą pasirašo kam pridera – valsčiaus arba miesto valdyba. Sudarius sąrašus, ne vėliau kaip už 40 dienų prieš rinkimų dieną rinkikų sąrašai atskleidžiami ir duodami žiūrėti kiekvienam, kas tik norėtų. Prieš sąrašų atskleidimą miesto arba valsčiaus valdyba turi paskelbti visai apylinkei, kame, kuriuo laiku ir kuriuo būdu rinkikų sąrašai galima žiūrėti. Nuo sąrašų atskleidimo dienos kiekvienas rinkikas arba administracinės valdžios atstovas per 7 dienas turi teisę pareikšti sudariusiai sąrašus įstaigai raštu arba žodžiu, kas į sąrašus neįtrauktas arba yra neteisėtai įtrauktas. Valsčiaus arba miesto valdyba, radusi tokį pareiškimą teisėtą, patenkina jį, įtraukdama praleistąjį arba išbraukdama neteisėtai įtrauktąjį asmenį.

Atmestuosis pareiškimus ir paduotus skundus miestų arba valsčių valdybos per 3 dienas turi pasiūsti į Apygardos Komisiją su motyvuotu pasiteisinimu ir apie tai turi pranešti tiems, kurių teisė ginčijama, ir tam, kuris padavė skundą. Praėjus minėtoms 7 dienoms, papildomasai sąrašas ne vėliau kaip per 3 dienas atskleidžiamas žiūrėti, kaip ir pamatinis sąrašas. Apygardos Komisija, gavus skundą, per 5 dienas turi apsvarstyti ir išspręsti skundą savo viešame posėdyje. Suinteresuotasis asmuo gali duoti ten savo paaiškinimų, o taip pat turi teisę duoti paaiškinimų žodžiu arba raštu ir tas, kas yra iškėlęs tą skundą. Posėdžio diena tiek vienam, tiek ir antram asmeniui turi būti paskelbta. Apygardos Komisijos nutarimas gali būti per 3 dienas apskūstas per Apygardos Komisiją Vyriausiajai Rinkimų Komisijai, bet tas skundas nesulaiko nutarimo vykdymo. Vyriausioji Rinkimų Komisija, gavusi skundą, irgi per 3 dienas turi apsvarstyti ir išspręsti skundą. Jos nutarimai yra galūtinai [galutiniai].

Rinkikų sąrašai, Apygardos arba Vyriausios Rinkimų Komisijos nutarimais papildyti, turi būti viešai paskelbti ne vėliau kaip už 7 dienų prieš rinkimų dieną tuo pat būdu, kaip kad buvo skelbti ir pirmieji sąrašai.

Be rinkikų sąrašų, yra daromi dar kandidatų sąrašai. Kiekviena partija arba kuopa ne vėliau kaip už 30 dienų prieš rinkimų dieną gali įteikti Apygardos Komisijai savo kandidatų sąrašą, tai yra sąrašą tokių asmenų, kuriuos ji norėtų turėti atstovais Seime. Toks sąrašas turi būti pasirašytas savo ranka ne mažiau kaip 50 rinkikų, įtrauktų į rinkikų sąrašus.

Sąrašė turi būti aiškiai pasakyta kandidato pavardė, vardas, amžius, verslas ir gyvenamoji vieta. Prie to sąrašo turi būti pridėtas kiekvieno kandidato sutikimas būti renkamam tos partijos ar kuopos sąrašė. Pasirašiusių rinkikų taip pat turi būti pažymėta gyvenamoji vieta ir jų verslas. Į kandidatų sąrašą neleidžiama įrašyti per $1\frac{1}{2}$ karto didesnio žmonių skaičiaus, nekaip kad tenka tai apygardai atstovų. Vienas ir tas pats kandidatas gali būti įrašytas į kandidatų sąrašus ne daugiau kaip 5 rinkimų apygardose.

Apygardos Komisija, gavusi kandidatų sąrašą, turi išduoti įteikiamam sąrašą raštelį, kur turi būti pažymėtas jo priėmimo mėnuo, diena ir valanda. Negali būti vienas ir tas pats asmuo įtrauktas toje pačioje apygardoje į kelius sąrašus, taip pat negali pasirašyti vienas ir tas pats rinkikas kelių kandidatų sąrašų. Partija arba kuopa, įduodama kandidatų sąrašą, turi nurodyti Komisijai asmenį, kurį ji įgalioja atstovauti visiems reikalams. Jei įgaliotinis nenurodytas, tai juo laikomas tasai, kuris yra pirmas pasirašęs sąrašą. Partijos arba kuopos, jei jos nori turėti savo atstovus Apylinkių ir Apygardų Komisijų posėdžiuose, turi nurodyti asmenis, kurie turėtų būti įtraukti į Komisijų narių skaičių.

Apygardos Komisija, gavusi kandidatų sąrašus, per 3 dienas turi pareikalauti iš partijų arba kuopų įgaliotinių pašalinti kandidatų sąrašų trūkumus. Tie trūkumai turi būti pašalinti už 21 dienos prieš rinkimų pradžią. Tuo pačiu laiku kandidatai, įtrauktieji į kelius apygardos sąrašus, turi pareikšti Apygardos Komisijai, kuriame sąrašė jie norėtų pasilikti. To nepareiškus, jie išbraukiami iš visų sąrašų. Tuo pat laiku, tai yra už 21 dienos prieš rinkimų pradžią, gali būti pamainyti kandidatai, jei to reikalautų bent pusė pasirašiusių surašą rinkikų; taip pat gali būti papildytas sąrašas iki $1\frac{1}{2}$ karto didesnio skaičiaus, kaip tai apygardai paskirta atstovų.

Visus tinkamuosius kandidatų sąrašus Apygardos Komisija numeruoja iš eilės taip, kaip jie buvo įduodami. Sunumeruotus kandidatų sąrašus Apygardos Komisija turi iškabinti už 19 dienų prieš rinkimų dieną savo bute, taip pat turi pranešti juos valsčių ir miestų valdyboms ir Apylinkių Komisijoms ir paskelbti visų žiniai. Suinteresuoti asmenys už 14 dienų prieš rinkimų pradžią gali pareikšti Apygardos Komisijai, kad jos sujungiančios savo kandidatų sąrašus. Tie pareiškimai turi būti pasirašyti partijų arba kuopų įgaliotinių arba sąrašus pasirašiusių rinkikų. Apie tokį sąrašų susijungimą Apygardos Komisija turi paskelbti visų žiniai, ir tuomet tie sąrašai laikomi per vieną. Vienas ir tas pats sąrašas negali dalyvauti keliuose susijungimuose. Kandidatų sąrašai, kai paskelbti, negali būti paimti atgal. Taip pat negali būti panaikintas ir pats sąrašų susijungimas. Jei kurioje nors apygardoje paduotas tik vienas kandidatų sąrašas, arba kad ir keli sąrašai, bet bendras kandidatų skaičius nėra didesnis už tenkamąjį tai apygardai atstovų skaičių, tuomet joje nebalsuojama, o tie kandidatai laikomi išrinktais į Seimą. Rinkimams skiriamos yra 2 dienos, bet, nesuspėjęs visiems rinkikams paduoti savo balsus per 2 dienas, rinkimai eina ir 3 dieną. Visi darbininkai ir tarnautojai rinkimų dieną turi būti atleidžiami nuo darbo. Čia, matyt, reikia suprasti, kad darbininkas arba tarnautojas turi būti atleistas nuo darbo tik tą dieną, kada jis eina balsuoti; nėra reikalo jo atleisti nuo darbo abi rinkimų dienas. Apylinkės Komisijos Pirmininkas bent už 15 dienų prieš rinkimų dieną turi paskelbti balsų padavimo vietą, dieną ir valandą. Be to, minėtos Komisijos Pirmininkas bent už 5 dienų prieš rinkimų dieną turi pakviesti Komisijos narius atvykti į Komisijos butą nustatytą rinkimų dieną ir valandą.

Butą rinkimams duoda valsčiaus arba miesto valdyba. Stalas, prie kurio susėda Komisija, turi būti statomas taip, kad prie jo būtų galima prieiti iš visų pusių. Ant stalo turi būti padėta keturkampė skrynutė su nedideliu dankčiu [dangčiu], su plyšiu vidury kandidatų sąrašams įleisti. Skrynutė turi būti tokio didumo, kad galėtų sutilpti joje visų

apylinkės rinkikų kortelės bei sąrašai, o plyšys toks, kad pro jį lįstų paprasto didumo vokas su kortele. Skrynučių didumą nustato Apygardos Komisija, o jas padaryti turi miestų arba valsčių valdybos. Pageidaujama, kad rinkimų bute būtų dar vienas kambarys, įeinamas tik iš rinkimų kambario. Jei tokio kambario nėra, tai turi būti bent padaryta tokia vieta, kur rinkikas galėtų nematomai įdėti į voką sau pageidaujamąją kortelę. Rinkimų bute turi būti prieinamoje vietoje padėti rinkimų įstatymai ir sąrašai, kad kiekvienas, norįs į juos pasižiūrėti, galėtų tai tuoj padaryti.

Apygardų Rinkimų Komisijos, kaip tik paskelbti kandidatų sąrašai, parūpina rinkimų kortelių vienokio didumo, kuriose išspausdinti visų partijų ar kuopų kandidatų sąrašai. Balsuoti leidžiama ir partijų arba kuopų paruoštomis kortelėmis, jei tik jos didumas, forma ir spalva yra tokia pat, kokia ir Komisijos paruoštų kortelių. Kortelėje gali būti išspausdintas tik vienas kandidatų sąrašas. Todėl kiekvienam rinkikui duodama tiek kortelių, kiek yra toje apygardoje kandidatų sąrašų. Kortelės turi būti įduotos rinkikams bent už 3 dienų prieš rinkimų dieną Vyriausios [Vyriausiosios] Rinkimų Komisijos nurodytu būdu. Rinkimų bute, rinkimams einant, negali būti dalijamos kortelės. Konvertai [vokai] turi būti padaryti iš nepermatomo popierio [popieriaus] su Apygardos Komisijos antspaudu. Konvertai [vokai] įduodami rinkikui, atėjus balsuoti, rinkimų bute.

Rinkimų dieną Komisijoj turi dalyvauti visi Apylinkės Komisijos nariai ir jos sekretorius. Rinkimams einant, jų turi pasilikti rinkimų bute ne mažiau kaip 3 nariai. Tuo pačiu laiku negali išeiti iš rinkimų buto Komisijos Pirmininkas ir jos sekretorius.

Agitacinių kalbų ir šiaip prakalbų rinkimų metu rinkimų bute ir 30 sieksnių aplink jį neleidžiama. Rinkiko prašomi, gali paaiškinti rinkimų tvarką tik Komisijos nariai. Komisijos turi teisės pašalinti iš rinkimų buto kiekvieną, kuris mėgintų ardyti rinkimų tvarką. Prireikus, tvarkai palaikyti, Komisija gali pasinaudoti policijos ir kariuomenės žmonėmis.

Rinkimai prasideda paskelbtą dieną 8 val. ryto, atlikus šias formalybės [formalumus]: Apylinkės Komisijos Pirmininkas, patikrinęs, kad visi Komisijos nariai yra atvykę, skelbia prasidedant rinkimus ir, kartu su Komisijos nariais patikrinęs, kad skrynutė yra tuščia ir turi tik vieną plyšį, užrakina ją, prideda antspaudus ir kviečia atvykusius rinkikus padavinėti balsus, laikantis eilės. Balsavimui prasidėjus, skrynutė nebegali būti atidaroma lig pat galo. Kiekvienas rinkikas, įjėjęs į rinkimų kambarį, turi pasakyti savo pavardę, vardą, gyvenamąją vietą, parodyti asmens liudymą [liudijimą] ir, raštininkui pažymėjus jo pavardę rinkikų sąrašė, gauna iš Komisijos nario rankų antspauduotą voką, eina prie kito atskiro stalo arba į kitą tam tyčia parūpintą kambarį, niekieno nematomas įdeda į voką savo kortelę ir, priėjęs prie skrynutės, įduoda užlipdytą voką Pirmininkui, kuris rinkiko akyse turi nuleisti jį į skrynutę. Po to rinkikas apleidžia rinkimų butą. Jei dėl kokios nors kūno dalies trūkumo rinkikas negalėtų įdėti kortelės į konvertą [voką] ir įduoti jį Pirmininkui, tai jis gali pavesti tai padaryti vienam Komisijos nariui. Kortelės, kurios būtų įdėtos į neantspauduotą konvertą [voką] arba į konvertą [voką] su koku nors ženklu, turi būti gražintos atgal.

Balsai baigiami priiminėti [priiminėti] 8 val. vakaro. Po 8 valandų turi būti priimti balsai tik tų rinkikų, kurie buvo įjėję į rinkimų butą prieš 8 valandą. Baigus priiminėti [priiminėti] balsus, Pirmininkas uždengia skrynutės plyšį, uždeda ant jo antspaudą, visiems išėjus, uždaro ir užrakina rinkimų kambarį, uždeda ant jo durų antspaudus ir palieka saugoti sargybą. Rytojaus dieną komisija patikrina, ar neliesti antspaudai ir ar jie tebėra tie patys, nuima juos tiek nuo durų, tiek ir nuo skrynutės plyšio ir daro toliau rinkimus. Kitos dienos vakare tas pats daroma, kaip ir pirmą dieną. Per 2 dienas nesuspėjus balsų priimti, vakare daroma taip pat, kaip ir pirmos dienos vakare, o trečią dieną iš ryto taip pat, kaip ir antrosios dienos rytą. Rinkimams pasibaigus, vadinasi, trečią arba ketvirtą dieną 10 val. ryto Komisijos Pirmininkas atidaro rinkimų buto duris su Komisijos nariais, o taip pat ir rinkikais, kurie tuo laiku yra atvykę prie rinkimų buto, atidaro duris ir skrynutę ir ne-

atplėšdamas skaito, kiek konvertų [vokų] yra skrynutėje. Jei konvertų [vokų] skaičius skrynutėje skiriasi nuo pažymėtų balsuojant rinkikų skaičiaus sąraše, tai tas įrašoma į protokolą, ir, kiek galint, nurodoma to įvykio priežastis. Po to atplėšiami konvertai [vokai] ir skaitoma, kiek paduota balsų už kiekvieną sąrašą.

Kortelės turi būti pripažintos netikromis tos, kurios yra paženklintos; kuriose kas nors parašyta už arba prieš kandidatą; kuriose nurodytos visai kitos negu kandidatų sąraše nurodytos pavardės; kurių yra dvi ar daugiau su įvairiomis kandidatų pavardėmis; kuriose yra ne visos kurios nors kandidatų sąrašo pavardės; kuriose rinkikas yra pasirašęs ir kuriose yra kas išskusta arba pataisyta. Klausimus dėl kortelių tikrumo sprendžia Apylinkės Komisijos. Balsams pasidalijus, Pirmininko balsas nusveria ginčą savo pusėn.

Kaip jau buvo anksčiau minėta, nuo rinkimų pradžios iki balsų suskaitymo rašomas protokolai, kuriame turi būti įrašyti Pirmininko įsakymai, rinkikų nusiskundimai, Komisijos nutarimai, balsavusiųjų rinkikų skaičius, pripažintų netikromis kortelių skaičius. Protokolą turi pasirašyti Apylinkės Komisijos nariai ir, jei kurie norėtų, rinkikai. Apylinkės Komisijos rinkimų protokolai ne vėliau kaip 3 po rinkimų dieną pristatomas Apygardos Komisijai kartu su pridėtomis atskiruose iš eilės sunumeruotuose konvertuose [vokuose] rinkikų kortelėmis, kurių tikrumą ar netikrumą turėjo svarstyti Apylinkės Komisija. Tos kortelės, kurios nesukelia jokių abejonų, Komisija sudeda ten, kur ras patogiau, užantspauduoja ir turi laikyti, ligi rinkimai bus pripažinti teisėtais.

Apygardos Komisija viešame posėdyje ne vėliau kaip per tris dienas turi peržiūrėti Apylinkės Komisijos protokolą ir prie jo pridėtas korteles ir galutinai nuspręsti, kurios kortelės tikros ir kurios netikros, ir suskaičiuoti, kiek kiekvienoje apylinkėje yra paduota balsų už kiekvieną sąrašą. Nustatydama atstovų skaičių kiekvienam sąrašui Apygardos Komisija suskaito, kiek balsų gavo kiekvienas kandidatų sąrašas visoje apygardoje, o paskui, turėdama galvoje apygardos Seimo atstovų skai-

čių, padalija jį tarp figūravusiųjų rinkimuose sąrašų proporcingai gautiems kiekvieno sąrašo balsams ir tai paskelbia visuomenės žiniai.

Skirstant Steigiamojo Seimo atstovus, buvo laikytasi Donto sistemos. Tąja sistema daroma taip: balsų skaičius, paduotas visoje apygardoje už kiekvieną kandidatų sąrašą, paeiliui dalijamas iš 1, 2, 3, 4, 5 ir taip toliau; gautieji dalmenys išrašomi eilėje pagal jų didumą, pradedant nuo didžiausiojo, iš viso tiek, kiek apygardoje turi būti išrinkta Seimo atstovų, skaitant po atstovą didesniems dalmenims, žinoma, pradedant nuo pačio didžiojo [paties didžiausio]. Jei dviejų sąrašų būtų vienodi dalmenys, tai tuomet traukiami burtai, kam turi tekti atstovas.

Štai balsų skaičiavimo pavyzdys:

Sakysime, vienai apygardai reikia išrinkti 9 atstovai, kandidatų sąrašų paduota 6. Pirmas sąrašas gavo 24 816 balsų, antras 16 354, trečias 18 978, ketvirtas 12 476, penktas 10 796 ir šeštas 6 004.

Šie skaičiai dalijami iš 1, 2, 3, 4 ir, jei reikia, tai ir toliau.

	1 sąrašas	2 sąraš.	3 sąraš.	4 sąraš.	5 sąraš.	6 sąraš.
Dalijant iš 1	24816	16354	18978	12476	10796	6004
Dalijant iš 2	12408	8177	9489	6238	5398	3002
Dalijant iš 3	8272	5451	6326	4155	3565	2001

Todėl tad didesnieji dalmenys bus 24 816, 18 978, 16 354, 12 476, 12 408, 10796, 9489, 8272 ir 8177.

Tuo būdu gauna 1 sąrašas 3 atstovus, 3 sąraš. 2 atstovu, 2 sąrašas irgi 2 atstovu, 4 ir 5 sąrašas gauna po 1 atstovą, 6 sąrašas nieko negauna. Jeigu kuriam sąrašui tektų didesnis atstovų skaičius, kiek jo sąrašė yra kandidatų, tai atliekamas nuo to sąrašo atstovų skaičius, dalijamas tarp kitų sąrašų, laikantis aukščiau nurodytos tvarkos.

Susijungusieji kandidatų sąrašai yra laikomi vienu sąrašu, todėl ir atstovų skaičius skiriamas tiems sąrašams, atsižvelgiantį jų gautąjį balsų skaičių. Tarp susijungusiųjų sąrašų, jei tarp jų nėra susitarimo, atstovai skirstomi vadovaujantis tuo pačiu principu, kaip buvo

nurodyta anksčiau, būtent, dalijant iš 1, 2, 3, ir t. t. Kandidatai eina į Seimą iš eilės, pradėdami nuo pirmojo. Išrinktiems atstovams Apygardos Komisija išduoda liudymus [liudijimus] apie jų išrinkimą. Jeigu kuris iš atstovų esti išrinktas keliose rinkimų apygardose, tai Vyriausia [Vyriausioji] Rinkimų Komisija, tai patyrus, klausia jį, kurios apygardos atstovas jis norėtų būti. Jei per 3 dienas paklaustasis neatsakys, tada jis laikomas atstovu tos apygardos, kur daugiau balsų yra gavęs.

Čia, kaip matome, yra šioks toks neaiškumas. Donto skaičiuojama ja sistema negalima arba labai sunku išskaičiuoti, kiek tas ar kitas kandidatas yra gavęs balsų. Matyt, reikia suprasti taip, kad toks kandidatas laikomas išrinktu toje apygardoje, kurioje sąrašas, kuriame jis buvo kandidatu išstatytas [iškeltas], gavo daugiau balsų.

Apygardos Komisijai paskelbus išrinktųjų atstovų pavardes, kiekvienas rinkikas, taip pat ir apskričių viršininkai per 7 dienas gali paduoti tai Komisijai protestus dėl rinkimų trūkumų ir iš to einančių padarinių. Komisija, kiek galėdama greičiau ištyrusi protestą, tuojau siunčia jį su savo nuomone Vyriausiai [Vyriausiajai] Rinkimų Komisijai. Jei Vyriausioji Rinkimų Komisija ras, kad koks nors atstovas neteisėtai yra įtrauktas į išrinktųjų atstovų sąrašą, išbraukia jį ir įsako Apygardos Komisijai išbrauktojo vieton pakviesti teisėtą atstovą iš kito sąrašo. Jeigu iš duotųjų žinių Vyriausioji Rinkimų Komisija patirtų, kad per rinkimus buvo imtasi papirkimo, prievartos, prigavimo ir kitų nusikalstamų darbų, arba jei rinkimų įstatymai buvo peržengti ir per tai rinkimų rezultatai buvo iškraipyti, tada ji atšaukia rinkimus ir įsako padaryti naujus rinkimus tais pačias sąrašais ne vėliau kaip per 20 dienų nuo atšaukimo dienos. Taip antai, Šiaulėnuose Šiaulių apskr. ir Čekiškėje Kauno apskr., kada dėl nurodytų priežasčių rinkimai buvo sutrukdyti, buvo paskirti tose apylinkėse nauji rinkimai 1920 m. balandžio mėn. 26 ir 17 d. Visų rinkimų teisėtumą svarsto ir sprendžia pats Steigiamasis Seimas.

Jei kas nors nustotų būti Seimo nariu arba numirtų, tai jo vieton

stoja iš eilės kitas to pat sąrašo kandidatas. Nesant daugiau kandidatų sąrašė, vieta Seime pasilieka tuščia.

Lietuvos St. Seimas, taip išrinktas, kaip čia buvo nurodyta, susirinko 1920 m. gegužės mėn. 15 dieną, ne ten, kur jis turėjo susirinkti. Jis, užuot susirinkęs Vilniuje, susirinko Kaune. Lenkų okupacija neleido atgimusiai Lietuvai pratarti savo pirmąjį žodį į pasaulį iš savo sostinės. Ji turėjo proklamuoti savo, kaip nepriklausomos valstybės, atgimimą dusliuose Kauno miesto teatro rūmuose. Seimą atidarė Valstybės Prezidentas Antanas Smetona ir pirmajam susirinkimui pirmininkavo seniausias Seimo narys Gabrielė Petkevičaitė, o sekretoriavo Ona Muraškaitė. Jo kadencija truko iki 1922 m. lapkričio mėnesio 10 d.; spalio mėnesio 6 dieną buvo padarytas paskutinis jo posėdis.

II. Seimo rinkimai

Tie pagrindai, kuriais sudaromas mūsų Seimas, yra Seimo rinkimų įstatymas 1922 metų liepos mėn. 27 d. Šis įstatymas maža ką naujo įnešė [suteikė] į mūsų rinkimų teisės sritį. Jis yra beveik kopija Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo 1919 m. lapkričio mėn. 20 d., jeigu neskaitysime [nevertinsime] tų papildymų, kurie padaryti tai prie vieno, tai prie kito paragrafo. Čia kaip tik teks susipažinti su papildymais ir kai kuriais pakeitimais, kuriuos įnešė [kuriais papildė] šis įstatymas į Lietuvos rinkimų teisės sritį. Kaip Steigiamojo Seimo rinkimų įstatyme, taip ir čia aktyvioji rinkimų teisė priklauso visiems Lietuvos piliečiams, tiek vyrams, tiek ir moterims, kurie pirmą rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 21 metų amžiaus. Šiuo įstatymu rinkikų skaičius šiek tiek buvo padidintas, nes Steigiamojo Seimo įstatymas leido rinkti tik tiems piliečiams, kuriems, pradedant sudaryti rinkikų sąrašus, buvo suėję 21 metai amžiaus. Kadangi rinkikų sąrašai paprastai pradedami sudaryti už 2 mėnesių prieš rinkimus, tad tam tikra grupė žmonių, kuriems 21 metai amžiaus buvo suėję tarp rinkimų sąrašų sudarymo pradžios ir pirmosios rinkimų dienos, buvo per Steigiamojo Seimo rinkimus

neprileisti prie urnų. Užtat Seimo rinkimų įstatymas atima rinkimų teisę tiems asmenims, kuriems teismo sprendimu yra uždėta globa ir kuriems yra susiaurintos pilietinės teisės. Kaip Steigiamojo Seimo rinkimų, taip ir Seimo rinkimų įstatyme nieko nekalbama apie elgetas ir klajoklius (čigonus), kurie, kad ir demokratiškiausiose šalyse, vis dėlto neturi rinkimų teisės. Tas principas turi savyje visai rimtą pamatą. Tiems asmenims, kurie gyvena iš išmaldos ir kurie vieną dieną gyvena vienoje vietoje, o kitą kitoje, visai nerūpi valstybės ir apskritai viešojo gyvenimo reikalai. Jiems vis tiek, ar šiočia ar tokia bus valstybės tvarka, šioks ar toks jos likimas. Reikia manyti, kad čia įstatymų leidėjo buvo neapsižiūrėta, nes rinkimų teisių suteikimas šioms grupėms vargiai tegalima išaiškinti kuo nors kitu, kaip tik neapsižiūrėjimu. Davus balsą šioms piliečių grupėms, sunkiau begalima laukti, kad rinkimai būtų tikslūs. Turėdami rinkimų teisę, šie elementai kaskart gali būti papirkimo ir šiaip visokių kombinacijų objektas.

Pasyvioji rinkimų teisė priklauso visiems Lietuvos piliečiams, kurie pirmą rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 24 metų amžiaus. Čia irgi išplėstas įstatymas: kaip per pirmojo, taip ir antrojo Seimo rinkimus buvo suteikta pasyvioji rinkimų teisė didesniai piliečių skaičiui. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas leido būti renkamiems tiems piliečiams, kuriems paskutinę kandidatų sąrašams įduoti dieną buvo suėję 24 metai amžiaus. Kadangi Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymu kandidatų sąrašams įduoti paskutinė diena buvo paskirta už 30 dienų prieš rinkimų dieną, tad tuo įstatymu negalėjo būti renkami tie asmenys, kuriems tarp paskutinės dienos kandidatų sąrašams įduoti ir pirmosios rinkimų dienos buvo suėję 24 metai amžiaus. Seimo rinkimų įstatymas visiems šios rūšies piliečiams suteikė teisę būti renkamiems.

Be to, neleidžiama balsuoti tiems asmenims, kurie yra teismo nusmerkti arba teismo organų patraukti tieson ir rinkimų metu yra laikomi suimtųjų namuose. Visiems šiems piliečiams pasyvioji rinkimų teisė yra palikta, jei tik ši teisė nėra jiems atimama įstatymo § 4, būtent, jei kieno už tėvynės išdavimą arba kokią kitą sunkią kaltę teismo yra

atimtos arba susiaurintos teisės; jei yra teismo nubausti už nusikaltimą, kuris žemina žmogaus garbę, kaip antai: vagystę, prigavimą, svetimo turto pasisavinimą, vogtų daiktų pirkimą arba slėpimą, kyšių ėmimą, už slaptą degtinės varymą ir nusikaltimus prieš Rinkimų Laisvės Apygardos įstatymo §§ 2, 5 ir 6; jei, jiems bausmę atlikus, dar nepraėjo 3 metai ir jei kurie teismo sprendimu yra globojami.

Mastas, kuriuo nustatomi kiekvienos apygardos atstovai, yra gyventojai; bet šis įstatymas mastą padidino, ir tuo būdu Seimo atstovų skaičius dikčiai [labai] sumažėjo. Per Steigiamojo Seimo rinkimus kiekvienas 15 000 gyventojų siuntė į Seimą vieną atstovą, taip pat siuntė dar po vieną atstovą ir tos apygardos, kuriose liekanos buvo mažesnės kaip 8 000 gyventojų.

Kiekviena apygarda į Seimą siunčia vieną atstovą nuo kiekvienų 25 000 gyventojų, ir jei kurioje rinkimų apygardoje, taip skaičiuojant, lieka liekana ne mažesnė kaip 12 500 gyventojų, tai ta apygarda siunčia dar vieną atstovą. Todėl Seimo atstovų skaičius iš 112 sumažėjo iki 78. Tas buvo padaryta, matyt, vien tik dėl taupumo. Nežinia, kuriais motyvais buvo sumažintas Apygardų Komisijų narių skaičius. Dabar į Apygardos Komisiją apskričių tarybų ir miestų tarybų, kurios valdosi apskričių teisėmis, buvo renkama ne po 2 nariu, kaip buvo per Steigiamojo Seimo rinkimus, bet po vieną narį. Sumažinta taip pat ir Apylinkių Komisijų narių skaičius nuo 7 ligi 6. Tas, gali būti, kaip tik yra praktiškiau, nes, esant didesniai komisijos narių skaičiui, reikia daugiau laiko įvairiems klausimams spręsti, o rinkimų metu, kada darbas turi būti atliekamas tam tikrais terminais, labai svarbu, kad kiekvienas klausimas būtų sprendžiamas kuo greičiau. Taip pat yra svarbu ir dėl kvorumo. Juo mažiau narių, juo daugiau yra pagrindo manyti, kad posėdis įvyks. Matyt, tuo pačiu principu vadovaujantis buvo apribota, kuriuo laiku gali kas įeiti į Komisiją nariu nuo įdavusios kandidatų sąrašą partijos ar kuopos. Tas laikas yra 3 dienos nuo sąrašo įdavimo dienos. Senuoju įstatymu visas rinkimų darbas buvo atliekamas specialiai sudaryto rinkimų aparato ir savivaldybių įstaigų. O naujasis įsta-

tymas pavedė kai kurias pareigas administracijos organams ir teismui. Taip antai, paskirstyti apygardos į apylinkes Seimo rinkimų įstatymu yra pavesta Vidaus Reikalų Ministeriui, kuris sudaro apylinkių sąrašą 3 metams, atsižvelgdamas į tai, kad kiekvienos apylinkės plotas, jei tik galima, atitektų vieną valsčių ir kad į rinkimų vietą rinkikui būtų ne toliau kaip 7 kilometrai. Jei čia, darant pakaitas, turėta galvoje geresnis apylinkių suskirstymas, tai vis dėlto, reikia pasakyti, tuo nebuvo pasiekta reikiamų rezultatų, nes niekuomet Vidaus Reikalų Ministeris negali geriau žinoti visos Lietuvos, kaip Apygardos Komisija, susidedanti iš vietos visuomenės veikėjų, žino savo apygardą; todėl, aiškus dalykas, Apygardos Komisija gali daug tiksliau išpildyti įstatymo reikalavimus.

Be to, kai kurie papildymai turi tik techniškos reikšmės. Taip antai, Steigiamojo Seimo rinkimų įstatyme buvo neaišku dėl pirmininko pavaduotojo. Seimo rinkimų įstatymas įvedė pačios Apylinkės Komisijos renkamą pirmininko pavaduotojo instituciją. Naujasis įstatymas detalizavo mintį, kas darytina Apylinkės Komisijoje balsams pasidalijus lygiai. Jis paaiškina, kad tokiais atvejais, t. y. pasidalijus balsams lygiomis, pirmininko balsas nusveria. Nors apie tai kalbama ir Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo § 68, bet ten tik buvo turėtas galvoje balsų pasidalijimas, kortelių tikrumą svarstant. Seimo rinkimų įstatymas įvedė įtraukimo į rinkimų sąrašą kortelę, kurioje rašoma rinkiko pavardė, vardas ir eilinis rinkikų sąrašo numeris taip, kad, rinkimams einant, tikrintojas, gavęs tokią kortelę, lengvai galėtų rasti rinkiką sąrašuose ir ten pažymėti, kad jis jau yra balsavęs.

Dėl terminų, kurie pirma buvo nustatyti dienomis ir mėnesiais, o dabar mėnesiais, dienomis ir savaitėmis, reikia pasakyti, kad jais yra padaryta daug painiavos. Juk daug lengviau skaityt laikas dienomis nei savaitėmis. Pavyzdžiui, daug lengviau yra rasti paskutinė diena, kada reikia atskleisti rinkikų sąrašai, jei yra pasakyta „ne vėliau kaip už šešių savaitių prieš rinkimų dieną“. Apskritai imant, terminai Seimo rinkimų įstatyme yra daug ilgesni, kaip pirma kad yra buvę. Čia tas visai suprantama. Rinkimai į Steigiamąjį Seimą ėjo paskubomis, todėl

ir terminai buvo trumpesni. Su rinkimais į Seimą nėra ko skubėti, todėl jie gali būti ir ilgesni.

Kaip buvo minėta anksčiau, į Seimo rinkimų darbą naujuoju įstatymu yra įtraukiamas ir teismas, būtent, Taikos Teisėjas. Skundus ant [skundus prieš] valsčių arba miestų valdybų ir atmetuosius pareiškimus svarsto ne Apygardos Komisija, bet Taikos Teisėjas. Jis visus gautuosius skundus turi apsvarstyti ne vėliau kaip už 2 savaitių prieš rinkimų dieną. Ši atmaina yra visai pageidaujama ir štai kodėl: Apygardos Komisijos pirmininkas kad ir turi būti juristas, vis dėlto gali būti tokių atsitikimų, kuriais vieni kiti klausimai gali būti išspręsti prasilenkiant su teisės reikalavimais, nes viskas Komisijoje yra nutariama balsų dauguma. Pavedant tą dalyką Taikos Teisėjui, galima tikėtis, kad tokių atsitikimų galės būti daug mažiau. Seimo rinkimų įstatymas kreipia ypatingo dėmesio į rinkikų sąrašo sudarymo laiką. Jis draudžia priiminėti skundus dėl neteisėto sąrašų sudarymo, praslinkus 2 savaitėm nuo sąrašų atskleidimo dienos. Bet jeigu kuris rinkikis įrodytų, kad ne dėl savo kaltės yra praleidęs terminą pareiškimui ar skundui paduoti, tai įstatymas leidžia, kad valsčiaus ar miesto valdyba, kur yra rinkiko gyvenamoji vieta, išduotų tam rinkikui liudymą [liudijimą] jo rinkimų teisei patikrinti. Rinkikui, turinčiam šį liudymą [liudijimą], leidžiama balsuoti savo gyvenamosios vietos apylinkėje.

Kadangi Lietuvoje yra visuotinis balsavimas tikra to žodžio prasme, tai rinkikų sąrašai neturi tokios reikšmės, kaip tose šalyse, kur balsavimas yra apribotas. Sąrašai turi didelės reikšmės ten, kur yra cenziniai rinkimai, kai reikia išskirti piliečiai, turintieji balsą, nuo neturinčiųjų. Mūsų rinkimų praktika parodė, kad toli gražu ne visi, turį teisę balsuoti, yra įtraukiami į sąrašus, ir todėl labai dažnai tokie asmenys nustoja savo balso. Tas buvo, pavyzdžiui, per rinkimus į pirmąjį Seimą Šiaulių apskr.² Kadangi pas mus tokių asmenų, kurie neturi rinkimų teisės, yra labai maža, tai reikėtų daryti sąrašus ne turinčiųjų teisę balsuoti,

² „Lietuva“, 1923, Nr. 246.

bet neturinčiųjų. Tai galima būtų atlikti kad ir per teismo įstaigas. Tas sutaupyto nemaža lėšų ir laiko ir įgalintų be jokių nesusipratimų balsuoti ir tuos rinkikus, kurie dėl šiokių ar tokių aplinkybių yra nepatekę į rinkikų sąrašus. Manau, kad šia prasme turėtų būti pakeistas rinkimų įstatymas.

Steigiamojo Seimo rinkimų įstatyme buvo neaiškumų dėl kandidatų gyvenamosios vietos ir dėl jų teisės būti renkamais, jei jie nėra įtraukti į rinkikų sąrašus. Rinkimų praktika parodė, kad kandidatas į Steig. Seimą ne būtina turi gyventi toje apygardoje, nuo kurios jis yra siūlomas į Seimo atstovus. Taip pat nebuvo žiūrima, ar jis yra įtrauktas į rinkikų sąrašus, ar ne. Seimo rinkimų įstatymas įrašė šį dėsni, ir tuo būdu kandidatas gali, net ir negyvendamas Lietuvoje, būti įtrauktas į kandidatų sąrašus. Kai dėl gyvenamosios vietos, tai, kadangi įstatymas leidžia vienam ir tam pačiam asmeniui statyti [kelti] savo kandidatūrą net 5 apygardose, tai dėl to kandidatai, statydami [keldami] savo kandidatūras, negali būti teritorijaliai [teritoriškai] varžomi. Tuo būdu pasitaba prie Seimo rinkimų įstatymo § 37 yra lyg nereikalinga.

Taip pat naujajame įstatyme išaiškinta, kas darytina tais atvejais, kada rinkikas yra pasirašęs kelis kandidatų sąrašus. Jo parašas laikomas teisėtu tam sąrašui, kuris yra paduotas pirmutinis. Tai yra didžiai svarbus papildinys, nes, nesant įstatyme aiškaus nurodymo, kaip turi būti tokiu atsitikimu, Komisija gali laikyti jo parašą neteisėtu visiems sąrašams. Šis papildinys yra didžiai svarbus, bet man atrodo, kad jis ne taip yra formuluotas. Reikėtų laikyti teisėtu parašą tame kandidatų sąrašė, kuriame toks rinkikas padėjo jį anksčiau, nekaip kituose sąrašuose. Tas nesunku būtų sužinoti, jei įstatymas pareikalautų, kad kiekvienas pasirašęs kandidatų sąrašą rinkikas pažymėtų ir savo pasirašymo laiko datą. Juk iš tikrųjų tokio rinkiko tik pirmasis parašas yra teisėtas. Rinkikas, ligi nepasirašęs jokio sąrašo, dar turi teisės pasirašyti vieną kokį nors kandidatų sąrašą. Vienąkart pasirašęs, jis jau tuo nustoja toliau tos teisės, ir tokie jo parašai 2, 3 ir t. t. kandidatų sąrašė yra neteisėti. Juk gali atsitikti ir taip, kad vienas ir tas pats rinkikas pasirašo 2 arba dau-

giau kandidatų sąrašų. Bet dėl kokių nors priežasčių tas antrasis sąrašas su neteisėtu parašu jau įduodamas Apygardos Komisijai anksčiau už pirmiau pasirašytąjį, ir tuomet įstatymo § 38 jis yra pripažįstamas teisėtu, o tuo tarpu pirmasis sąrašas, kurio parašas juridiskai yra teisėtas, negauna sau tinkamos sankcijos. Todėl dėl nuoseklumo reikėtų įstatymo § 38 formuluoti ta prasme, kad vieno ir to paties rinkiko parašas keliuose kandidatų sąrašuose turi būti laikomas teisėtu tokiame sąraše, kuriame jis yra padėtas anksčiau už kitus. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas nieko nesakė apie tuos atsitikimus, kuriais kandidatų sąrašė yra daugiau išstatyta [iškelta] kandidatų, kaip įstatymas to reikalauja, būtent, per $1\frac{1}{2}$ karto daugiau, negu apygardai tenka atstovų.

Seimo rinkimų įstatymas nurodo, kad tie kandidatai, kurie praneša įstatyme nurodytąjį skaičių, yra išbraukiami iš sąrašo. Čia irgi labai svarbus papildinys, nes, nesant tokio paaiškinimo, kartais galėtų būti pretekstų dėl sąrašo atmetimo. Senajame įstatyme buvo kreipiama ypatingo dėmesio į Apylinkės Komisijos sekretorių. Jis per rinkimus negalėjo išeiti iš rinkimų buto kartu su pirmininku. Naujasis įstatymas nieko apie jį nemini ir tik reikalauja, kad vienu ir tuo pačiu laiku neapleistų rinkimo buto pirmininkas ir jo pavaduotojas. Matyt, seniau, nesant pirmininko pavaduotojo, į sekretorių žiūrėta, kaip į pirmininko pavaduotoją.

Gal svarbiausias Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo skirtumas nuo svarstomojo Seimo rinkimų įstatymo 1922 m. liepos mėn. 27 d. yra rinkimų sistemų skirtumas. Steigiamasis Seimas buvo išrinktas prisilaikant Donto (d'Hondt) sistemos. O Seimo rinkimų įstatymas numato paprasto aritmetiško [aritmetinio] išskaičiavimo sistemą. Jo § 76, kuris pakeitė rinkimų įstatymą, yra toks: „Skirstant atstovus kandidatų sąrašams, daroma šitaip: balsų skaičius, paduotas vienoje apygardoje už visus kandidatų sąrašus, dalijamas į apygardos atstovų skaičių: gautasai dalmuo yra „renkamasai skaičius“; paduotų už kiekvieną kandidatų sąrašą balsų skaičius dalijamas į „renkamąjį skaičių“ (be trupmenų); gautieji iš šio pastarojo dalijimo skaičiai parodys, kiek narių

išrinkta iš kiekvieno kandidatų sąrašo. Jei padalijus neprisirinks pilnas rinktinių atstovų skaičius, tai antrojo dalijimo likučiai reikia surašyti iš eilės pagal jų didumą, pradedant nuo didžiausiojo, ir sąrašams, gavusiems didžiausių likučių, duodama po vieną atstovą, ligi tuo būdu bus sudarytas pilnas rinktinių atstovų skaičius.“

Šis paragrafas per pirmojo Seimo rinkimus sukėlė didelės polemikos tiek spaudoje, tiek ir visuomenėje, dėl jo prasmės, vykdant jį praktikoje. Precedentas tam buvo tas, kad Utenos VI rinkimų apygardoje, renkant 13 atstovų, negalėjo išskaičiuoti, kam turi tekti dar dvi Seimo atstovų vietos.

Mat, renkamąjį skaičių gavo tik tam tikri sąrašai, būtent – krikščionių demokr. blokas (susijungęs su Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija), Valstiečių sąjunga ir socialdemokratai. Pagal renkamąjį skaičių buvo išdalytos 8 vietos. Pagal likučius buvo duota kiekvienam pasiekusiam renkamąjį skaičių sąrašui dar po vieną vietą. Toliau kilo abejonių, kam atiduoti dar 2 likusios vietos. Vieni sakė, kad šias dvi vietas reikia atiduoti tiems sąrašams, kurie sudarė renkamąjį skaičių, žiūrint, kurie iš tų sąrašų turi didesnius likučius. Kiti sakė, kad reikia likučius nuo antro dalijimo ir balsus sąrašų, negavusių renkamojo skaičiaus, surašyti iš eilės, pagal jų didumą ir tik tada dalyti vietas pagal likučius. Tuo reikalu buvo kreiptasi į Vyriausiąją Rinkimų Komisiją, kad ji išaiškintų įstatymo prasmę. Vyriausioji Rinkimų Komisija savo posėdyje 1922 m. spalio mėn. 25 d. išaiškino įstatymą ta prasme, kad ir kitos vietos turinčios tekti tiems sąrašams, kurie buvo gavę renkamąjį skaičių.

Tokiu būdu krikščionių demokratų blokas, surinkęs 53 864 balsus, prie renkamojo skaičiaus 10 367 gavo 5 viet. pagal renkamąjį skaičių ir 1 vietą pagal likučius; Valstiečių sąjunga, surinkusi 28 884 balsus, gavo 2 vietas pagal renkamąjį skaičių ir 2 vietas pagal likučius; socialdemokratai, surinkę 13 489 balsus, gavo 1 vietą pagal renkamąjį skaičių ir 2 vietas pagal likučius. Visi rinkimų rezultatai Utenos apygardoje tokie buvo:

1 dalijimo rezultatai

Partijų pavadinimas	Gautas balsų skaič.
Krikščionys demokratai	28 650
Ūkininkų sąjunga	10 576
Darbo federacija	14 638
Valstiečių sąjunga	28 884
Soc. liaudinink. dem.	1 648
Socialdemokratai	13 489
Žemdirbiai ir Pažanga	2 900
Lietuvos Atg. Draug.	289
Žydai	8 302
Lenkai	9 914
Rusai	4 157
Darbo žmon. sąjunga	607
Darbininkų kuopa	6 030
Žemės ir laisvės	1 353
Nepartiniai	485
Nepart. (Stakelės gr.)	2 849
Renkamasai skaičius	134 771:13=10 367

Iš pirmosios lentelės matyti, kad renkamąjį skaičių gavo tik 3 sąrašai: Krikščionių dem. bl., Valst. sąjung. ir socialdemokr. Padaliję antrą kartą balsus tų sąrašų, kurie yra gavę renkamąjį skaičių, gauname:

Krikščionių demokr. blokas, susijungęs su Ūkinink. sąjunga ir Darbo feder.: $53\,864 : 10\,367 = 5$, lieka 2 029;

Valstiečių sąj.: $28\,884 : 10\,367 = 2$, lieka 8 150;

Socialdemokr.: $13\,480 : 10\,367 = 1$, lieka 3 113.

Tuo būdu išskirstyta pagal renkamąjį skaičių 8 vietos. Pagal likučius buvo atiduota visiems trims sąrašams, dalyvavusiems 2 dalijime, po vieną vietą ir, remiantis Vyriausios [Vyriausiosios] Rinkimų Komisijos aiškinimu, likusios 2 vietos buvo atiduotos pagal likučių didumą Valstiečių sąjungai ir socialdemokratams. Tad krikščionys dem. gavo vieną

atstovą už 8 977 balsus, Valstiečių sąjunga už 7 221 balsą ir socialdemokr. tik už 4 493 balsus. Žinoma, išėjo didelis nevienodumas dėl to, kad lenkų sąrašas, surinkęs 9 914 balsų, o žydų 8 302 balsų, negavo nė vienos vietos. Tas davė progos suinteresuotų sąrašų asmenims pakelti spaudoje triukšmą dėl tariamo neteisėto Vyriausios [Vyriausiosios] Rinkimų Komisijos įstatymo išaiškinimo. Prof. Voldemaras, Garfunkelis ir kiti sakė, kad, teisingai įstatymą aiškinant, kaip jau buvo anksčiau minėta, prie antro dalijimo likučių turėję būti priskaityti ir balsai sąrašų, negavusių renkamojo skaičiaus, ir surašyti į eilę pagal jų didumą. Žodžiu sakant, turėję būti skaitomi ir negavusiųjų renkamojo skaičiaus sąrašų likučiai, nes galima esą dalyti ir mažesnis skaičius iš didesnio, tuomet gausime nulį plius likučius.

Kad taip gali būti, tai niekas negali ginčyti. Bet klausimas, ar tai turėjo galvoj įstatymo leidėjas, rašydamas įstatymą? Visa rinkimų sistemos pakeitimo iniciatyva ėjo iš krikščionių demokratų, tad aišku, kad jie, pakeisdami įstatymą, vadovavosi didelės savo partijos interesais, norėdami per ateinančius rinkimus gauti daugiau sau vietų Seime. To galima buvo pasiekti tik tuomet, jei visi negavę „renkamojo skaičiaus“ sąrašai, bus niekais nuleidžiami ir nebus prileisti prie tolimesnių varžytynių dėl vietų.

Juk negalima manyti, kad krikščionys demokratai, pamatę, jog tik dėl Donto sistemos jie tiek daug vietų gavo Steig. Seime, būtų norėję taip pakeisti įstatymą, kad per ateinančius rinkimus mažųjų grupių bei partijų būtų geresnė būklė ir jos galėtų praveisti daugiau savo atstovų, kaip kad į St. Seimą. Atstovas Starkus, darydamas tuo klausimu pranešimą Steig. Seimo plenumė, kad ir kalbėjo tokiu tonu, bet vis dėlto šiuo tarpu jo žodžiais labai sunku buvo tikėti; aišku, kad krikščionių demokratų dauguma, priimdama šį pakeitimą, visai kitaip manė, nekaip kalbėjo iš pranešėjo tribūnos atstovas Starkus. Nors aiškus įstatymo pakeitimo tikslas, bet paties įstatymo prasmė yra labai neaiški, ir ji aiškinti taip, kaip siūlo prof. Voldemaras, arba taip, kaip išaiškino Vyriausioji Rinkimų Komisija, kažin ar galima. Aiškinti prof. Volde-

maro metodu reiškia aiškiai eiti prieš įstatymo tikslą. O Vyriausios [Vyriausiosios] Rinkimų Komisijos aiškinimas, nors ir artimesnis yra įstatymo tikslui, bet vis dėlto, kaip aukščiau matėme, duoda ne visai konsekventiškų vaisių. Žinoma, laikantis įstatymo turinio, sunku rasti koks nors kitas aiškinimas, kurs labiau tiktų gyvenimui ir įstatymo tikslui. Įstatymo leidėjas, matyt, visai nenumatė tokio atsitikimo, koks buvo Utenos rinkimų apygardoje. Jis tuomet būtų įstatymą papildęs dar šiais žodžiais: „jei išdalijus po vieną atstovą sąrašams, turėjusiems nuo 2 dalijimo likučių, dar nebūtų pilno atstovų skaičiaus, tai tuomet negavusiųjų renkamojo skaičiaus sąrašų balsai reikia surašyti iš eilės pagal jų didumą ir gavusiems daugiau balsų sąrašams duoti po vieną atstovą.“ Vyriausioji Rinkimų Komisija nebūtų prasilenkusi su teisybe, jei aiškindama šį įstatymą, būtų vadovavusis šia taisykle ir tas 2 vietas būtų atidavusi ne socialdemokratams ir Valstiečių sąjungai, bet lenkų ir žydų sąrašams. Tuomet Utenos apygardoje krikščionys demokratai būtų turėję vieną atstovą nuo 8 977 rinkikų, Valstiečių sąjunga nuo 9 628 rinkikų, socialdemokr. nuo 6 740 rinkikų, lenkai nuo 9 914 rinkikų ir žydai nuo 8 302 rinkikų. Skirtumas būtų buvęs jau nebe toks didelis kaip pirma. Taip ir turėtų būti papildytas įstatymas. Jei įstatymas nebus pakeistas ar papildytas, kitą kartą galės būti dar didesnių kuriozų. Sakysime, jei kokioje nors apygardoje renkamąjį skaičių gautų tik vienas sąrašas, kurs tačiau surinktų mažiau kaip pusę visu balsų, tuomet, kaip pirma buvo įprasta daryti, visos vietos reikėtų atiduoti tam sąrašui. Tuo būdu sąrašas, nesurinkęs net daugumos balsų, turėtų atstovauti visai apygardai, tat, žinoma, būtų nesuderinama ne tik su šių laikų reikalavimais, bet ir prieštarautų pačiam pagrindiniam šios rinkimų sistemos principui, būtent – proporcingumui. Tai greit gali atsitikti, labai susiskaldžius balsams, ko per mūsų rinkimus netrūksta. Jau pirmojo Seimo rinkimų praktika Utenos apygardoje parodo, kad tas lengvai gali atsitikti, nes per tuos rinkimus iš 14 sąrašų renkamąjį skaičių gavo tik 3 sąrašai, iš kurių socialdemokratai tik 3 112 balsų renkamąjį skaičių tepranešė.

Tokiu būdu reikia laukti, kad šį paragrafą Seimas dar kartą apsvastytų ir padarytų reikalingų pakaitų ir papildinių, kurie duotų įstatymui visai tinkamą mūsų gyvenimui formą.

III. Savivaldybės organų rinkimai

Kaip žinoma, Lietuvoje yra 2 rūšių savivaldybės, būtent, valsčių ir apskričių savivaldybės. Valsčiaus savivaldybes sudaro Valsčiaus Taryba, kurios žinioj yra visi valsčiaus reikalai, turį vietinės reikšmės. Antra aukštesnioji savivaldybės instancija – tai Apskritis Taryba, kuri prižiūri ir vadovauja arba, tikriau sakant, tarpininkauja tarp valsčių savivaldybių ir valdžios organų, Valsčiaus ir Apskritis Tarybų nariai renkami visuotiniu, slaptu, lygiu ir tiesiu balsavimu, prisilaikant proporcingos rinkimų sistemos. Rinkimuose dalyvauja visų tikybių ir tautų Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, paskutinę rinkimų sąrašams sustatyti [pateikti] dieną turį 20 metų amžiaus, gyveną tame valsčiuje, turį butą, tarnybą ar kitą kokį nors nuolatinį darbą. Čia, kaip matome, amžiaus cenzas yra mažesnis, kaip kad reikalaujama iš Seimo rinkikų.

Pasyvioji rinkimų teisė priklauso visiems Lietuvos piliečiams, tiek vyrams, tiek moterims, paskutinę kandidatų sąrašams įduoti skirtą dieną turintiems 24 metus amžiaus, nežiūrint [nepaisant], kur jie gyvena ir ar yra įtraukti į rinkikų sąrašus, ar ne.

Rinkimų teisės apribojimas liečia tuos pačius asmenis, kaip ir per Seimo rinkimus. Neturi nei aktyvios, nei pasyvios [nei aktyviosios, nei pasyviosios] rinkimų teisės tie, kuriems už tėvynės išdavimą arba kitą kokį didelį nusikaltimą teismo atimtos teisės, išskiriant iš to skaičiaus svetimų valstybių teismų nuteistuosius už visokius politikos nusikaltimus; tie, kurie yra teismo nubausti už nusikaltimą, žeminantį žmogaus garbę, kaip antai vagystę, prigavimą, svetimo turto pasisavinimą, vogtų daiktų slėpimą ar pardavinėjimą, kyšių ėmimą, paleistuvystę ir t. t., taip pat už slaptą degtinės varymą ir už nusikaltimus prieš Rinkimų Laisvės Apdraudimo įstatymo §§ 2, 5 ir 6, jei nuo

bausmės atlikimo dar nesuėjo 3 metai; tie, kurie teismo yra pripažinti bepročiais arba nesveikapročiais ir kurie teismo sprendimu yra globojami.

Tarybų nariai renkami yra trejiems metams; jų skaičius nustatomas toks, kad kiekvienas Valsčiaus Tarybos narys būtų nuo 300 gyventojų; jei kuriame valsčiuje lieka ne mažiau kaip 200 gyventojų, tai tas valsčius gauna dar vieną atstovą. Valsčiaus Tarybos narių negali būti mažiau kaip 12 asmenų. Apskritis Tarybos narių skaičius nustatomas taip, kad nuo kiekvienų 3 000 gyventojų yra renkamas vienas Tarybos narys. Jei kurioj apskrity liekana būtų ne mažesnė kaip 2000 gyventojų, tai tai apskričiai duodamas dar vienas atstovas. Miestai, kurie valdosi valsčių teisėmis, renka Miesto Tarybą tomis pat taisyklėmis, kaip ir valsčiai, ir taip pat nustatoma jų atstovybė. Miestų, turinčių daugiau kaip 10 000 gyventojų, Tarybos narių skaičius nustatomas šiuo būdu: nuo 10 000 gyventojų iki 15 000 į Miesto Tarybą renkami 35 nariai, nuo 15 000 iki 20 000 gyventojų renkami 40 narių. Pradedant nuo 20 000 gyventojų, kiekviena 10 000 gyventojų siūncia dar po 5 narius. Pradedant nuo 100 000 gyventojų, be anksčiau nurodytos normos, kiekvieni 25 000 gyventojų duoda dar po 5 narius. Rinkimų dieną skelbia Vidaus Reikalų Ministeris ne vėliau kaip už 2 mėn. prieš rinkimus. Kiekvienas valsčius sudaro rinkimų apygardą. Skirstyti valsčių į kelias rinkimų apygardas neleidžiama, bet balsams paduoti valsčius gali būti padalytas į kelias rinkimų apylinkes. Apskritis Tarybos rinkimų apygardą sudaro apskritis. Apskritis Tarybos narių rinkimai esti kartu su Valsčiaus Tarybos rinkimais ir tose pat vietose. Rinkimams į Valsčiaus Tarybą pravesti sudaroma Valsčiaus Rinkimų Komisija. Tuose valsčiuose, kurie suskirstyti į kelias apylinkes, sudaromos dar ir Apylinkių Komisijos. Valsčiaus Komisija sudaroma iš Apskritis Tarybos kviečiamo pirmininko ir 6 narių, renkamų Valsčiaus Tarybos iš rinkikų skaičiaus. Apylinkės Komisija sudaroma kiekvienai apylinkei iš pirmininko ir ne mažiau kaip 2 narių, kviečiamų Valsčiaus Rinkimų Komisijos iš tos apylinkės rinkikų.

Apskritis Tarybos narių rinkimams tvarkyti kiekvienoje apskrityje sudaroma Apskritis Rinkimų Komisija iš pirmininko ir ne mažiau kaip 2 narių, Apskritis Tarybos renkamų iš rinkikų skaičiaus. Kandidatų sąrašai įduodami tai komisijai, į kurią Tarybą siūlomi kandidatai: jei į Valsčiaus Tarybą, tai Valsčiaus Rinkimų Komisijai, jei į Apskritis Tarybą, tai Apskritis Rinkimų Komisijai. Toliau visa rinkimų tvarka yra ta pati, kaip per Seimo rinkimus; tik čia reikia pasakyti keli žodžiai dėl paskirstymo vietų kandidatų sąrašams. Čia paskirstymo būdas šiek tiek skiriasi nuo to būdo, kurį numato Seimo rinkimų įstatymas, nors rinkimų principas yra tas pats. Skirstant Tarybos narių kandidatų sąrašams vietas, Tarybos renkamasis narių skaičius reikia padauginti iš už kiekvieną kandidatų sąrašą paduotų balsų skaičiaus ir gautasis dauginimo skaičius padalyti iš paduotųjų visame valsčiuje už visus sąrašus balsų skaičiaus. Gautasai iš tokio dalijimo skaičius parodys, kiek narių išrinkta iš kiekvieno kandidatų sąrašo. Jei dalijant bus gautos trupmenos ir todėl nesusirinks pilnas [visas] rinktinų narių skaičius, tai tos trupmenos reikia surašyti eilėn pagal jų didumą, pradedant nuo didžiausios, ir sąrašams, gavusiems didžiausias trupmenas, duoti po vieną narį, ligi tuo būdu bus sudarytas pilnas [visas] rinktinų narių skaičius. Kaip matome, šis paragrafas yra daug aiškesnis, ne kaip Seimo rinkimų įstatymo atatinkamas paragrafas, ir jį gyvendinant nesusidaro jokių nesusipratimų. Čia aišku, kad trupmenos, kurias gavo sąrašai, negavę renkamąjo skaičiaus, tai yra trupmenos tų sąrašų, kurie dalijant negavo nė vieno atstovo, kaip ir trupmenos tų sąrašų, kurie gavo renkamąjį skaičių, turi būti surašomos eilėn su visomis kitomis trupmenomis ir laisvos vietos skirstomos, žiūrint trupmenų didumo.

Anksčiau nurodyta Apskritis Tarybų rinkimo tvarka turi būti tik nuo 1927 m. Iki to laiko Apskričių Tarybos sudaromos kitokiu būdu. Pirmiau buvo manoma, kad nurodyta tvarka valstiečiai nesugebės į Apskričių Tarybas praveisti [iškelti] tam reikalui tinkamų žmonių, todėl ir buvo įvesti laikinai netiesioginiai rinkimai. Šita tvarka Apskričių Tarybų narius renka Valsčiaus Taryba pirmajame savo posėdyje 3 me-

tams, kur galima laikydamosi proporcingos sistemos aukščiau nurodyta proporcija, būtent po vieną atstovą nuo kiekvienų 3 000 valsčiaus gyventojų ir po vieną narį nuo likučio, didesnio kaip 2 000 gyventojų. Šie rinkimai atliekami slaptu balsavimu. Į taip renkamus Apskričių Tarybos narius gali būti renkami asmenys, kurie turi teisę būti renkami į Valsčiaus Tarybą. Kandidatu gali būti ir ne narys Valsčiaus Tarybos, bet jis, išrinktas į Apskritis Tarybą, tampa ir Valsčiaus Tarybos nariu. Kai du trečdaliu visų apskrities valsčių yra išrinkę į Apskritis Tarybą savo atstovus, tai Apskritis Valdybos pirmininkas šaukia Apskritis Tarybos susivažiavimą, kuris ir renka Apskritis Valdybą. Kitas rinkimų smulkmenas nustato Vidaus Reikalų Ministeris atskiromis instrukcijomis. Tokia Apskričių Tarybų sudarymo tvarka, kaip anksčiau minėta, bus iki 1927 m. 1927 metais Savivaldybių Rinkimai turės įvykti slaptu balsavimu kartu su Valsčių Tarybų rinkimais.

IV. Rinkimų teisė pagal Valstybės Konstituciją

1922 m. rugpjūčio mėnesio 6 d. buvo paskelbta Lietuvos Valstybės Konstitucija. Ji nieko naujo nedavė rinkimų teisės srity. Joje bendrais bruožais buvo užfiksuota tai, kas jau anksčiau buvo rinkimų įstatymų nustatyta. Konstitucija sako, kad Seimą sudaro Tautos atstovai. Tie atstovai renkami visuotiniu, lygiu, betarpišku [tiesioginiu] ir slaptu balsavimu, proporcingąja rinkimų sistema. Konstitucija nieko nemini nei apie rinkimų tvarką, nei apie atstovų skaičių, nei apie tai, kaip nustatomas atstovų skaičius. Šiais klausimais ji sako, kad rinkimų tvarką ir atstovų skaičių nustato įstatymas. Aktyviąją rinkimų teisę turi visi Lietuvos piliečiai, tiek vyrai, tiek moterys, sukakę ne mažiau kaip 21 metus amžiaus. Pasyviąją rinkimų teisę irgi turi visi Lietuvos piliečiai, tiek vyrai, tiek moterys, sukakę ne mažiau kaip 24 metus amžiaus, Seimas renkamas trejiems metams. Naujojo Seimo rinkimai turi įvykti prieš pasibaigiant Senojo Seimo kadencijai. Seimo rinkimų dieną skelbia Respublikos Prezidentas. Naujojo Seimo kadencija prasideda nuo to

laiko, kada pasibaigia Senojo Seimo kadencija. Seimas turi susirinkti ne vėliau kaip po 30 d. po jo rinkimų pabaigos. Dieną Seimui susirinkti skiria Respublikos Prezidentas.

Apie savivaldybes Konstitucija visai mažą tekalbą, tik trumpai nurodo, kad vietos savivaldybių organų rinkimų pagrindu turi būti visuo-tinis, lygus, tiesus ir slaptas balsavimas.

Tuo būdu mes maždaug chronologijos eile padarėme apžvalgą rin-kimų teisės Lietuvoje. Buvo periodas, kada Lietuvos teritorijoje, esant jai Rusijos valdžioje, veikė Rusijos rinkimų įstatymai, bet kadangi jie mūsų politiniam gyvenimui nieko naujo nedavė ir veikė tik Lietuvos teritorijoje, kuri tada sudarė visai svetimos valstybės dalį, tai ir pra-leidimas šio periodo, man rodos, neturi labai didelės reikšmės. Iš šios trumpos apžvalgos matyti, kad Lietuva visumet buvo demokrati-nių principų auklėtoja. Jos rinkimų teisės plitimas parodo, kokia vagaėjo jos politinis gyvenimas. Ateitis mus įgalins patobulinti tas formas, ku-rios dėl kokios nors priežasties ne visai prigijo gyvenime, nes juo ilgiau šalis gyvena politinį gyvenimą, juo daugiau politinio elemento įeina į tautos masę, kuri ir stumia gyvenimą pirmyn. Tas skverbimasis poli-tinio elemento į tautos masę dabar labai greit vyksta, ir galima tikėtis, kad jis duos tam tikrų rezultatų.

Literatūra

- I. Леонтовичъ. Вѣча, Сеймы и сеймики въ Великомъ Княж. Литов. Ж. М. Н. П. 1910 года №№ 2 и 3.
- II. Полное собрание русскихъ летописей.
- III. Janulaitis. Lietuvos visuomenės ir teisės istorija. 1920 m.
- IV. Коцебу. Свидригайло.
- V. Любавскій. Литовско-Русский сеймъ. Москва 1900 года.
- VI. Кояловичъ. Чтешия по исторш Западной России.
- VII. Любавскій. Очерки истории Литовско-Русскаго государства. 1915 года, 2 издание.
- VIII. Лаппо. Литовско-Русскій повѣтъ и его сеймикъ. Юрьевъ 1911 г.
- IX. Литовскій статутъ. Выпускъ 1811 года.
- X. Акты Западной Россіи 1, №. 60.
- XI. Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas (Liet. Vyr. Žinios 1919 m. gruodžio mėn. 2 d.).
- XII. Seimo rinkimų įst. 1922 m. liepos mėn. 21 d. (Vyr. Žin. Nr. 98).
- XIII. Savivaldybių rinkimų įstatymas 1921 m. kovo mėn. 31 d. (Vyr. Žinios Nr. 62).
- XIV. Lietuvos Valstybės Konstitucija 1922 m. rugpjūčio mėn. 6 d. (Vyr. Žinios Nr. 100).